Svetlost svitaca

Arheologija sećanja

LOGOR TOPOVSKE ŠUPE

ZWANGSLAGER MARZAHN

/EDOČENJA

projekat podržao:

A YOUNG PEOPLE remember project

Foundation EVZ Remembrance Responsibility Future

Federal Foreign Office

produkcija:

FREE ZONE FILM FESTIVAL

partneri:

spreeagenten

EUROCLIO

XIII

CPI

O projektu

Projekat Svetlost svitaca iz 2021, bavio se istorijom nekadašnjeg Jevrejskog logora i Sabirnog logora na Starom sajmištu i odnosom prema samoj lokaciji u sadašnjem vremenu. Petnaestoro srednjoškolaca iz čitave Srbije, razvilo je virtuelnu šetnju kroz prostor i vreme kao mogući odgovor na zanemarivanje samog Starog sajmišta, njegove istorije i ljudi koji su u njemu stradali.

Svetlost svitaca: Arheologija sećanja, vodi nas na dve lokacije u dve zemlje - na mesto nekadašnjeg logora Topovske šupe u Beogradu odakle su na streljanje odvođeni Romi i Jevreji, i u berlinsku četvrt Marcan gde se nekada nalazio Prinudni logor Marcan (Zwangslager Marzahn) za Sinte i Rome.

Ove dve lokacije su svaka na svoj način nevidljive i to je bila početna tačka našeg bavljenja njima. Stradanje Roma i Sinta u Drugom svetskom ratu, kao i njihov položaj danas, često su na sličan način (bili?) “nevidljivi” u društvu i u javnom diskursu. Učenice i učenici Trinaeste beogradske gimnazije i Srednje škole ’’Ernst Hekel’’ iz Berlina su ih kroz niz umetničkih intervencija u javnom prostoru otkrili za sebe, i time bar delimično otrgli od zaborava.

Topovske šupe, u stanju u kojem su danas, još jedan su spomenik (ne)sećanju i našoj nebrizi prema mestima stradanja i generalno istoriji Drugog svetskog rata. Kao i Staro sajmište, i Topovske šupe se nalaze u srcu grada, a za mnoge nisu ništa više do par oronulih zgrada, skladišta, auto perionica i automehaničarskih radnji, ili potencijalno vredno građevinsko zemljište. Njegova istorija i sudbine njegovih žrtava praktično su nevidljivi u javnom prostoru.

Na mestu Prinudnog logora Marcan (Zwangslager Marzahn) u Berlinu, nalazi se mali uređeni memorijal, sa fotografijama i informacijama o žrtvama i istoriji logora, fotografijama i planovima grada iz tog vremena. Međutim, ni jedan od dokumenata ne beleži kuda se logor prostirao i kako je tačno izgledao.

Zatočenici logora Topovske šupe, isključivo radno sposobni muškarci, Romi iz obližnje Jatagan male i Jevreji iz Banata i Beograda, u njemu su boravili jako kratko. Sam logor postojao je svega nekoliko meseci i ljudi koji su kroz njega prošli jedva da su i mogli da ostave neki trag. O njima su posle rata svedočile njihove preživele žene, majke, sestre... Često samo sa par šturih rečenica o hapšenju, svoje svedočenje bi završavale sa "dalje o njemu ne znam".

Te praznine, odsustvo tragova i sećanja, bile su polazna tačka našeg projekta.

Sadržaj:

00 Predgovor
01 Senke prošlosti: Logor Topovske šupe
02 Od lične tragedije do istorijskog konteksta: Priča Ivana Ivanjija
03 Stradanje Roma u logoru Topovske šupe i njihov položaj u savremenom društvu
04 Datumi sećanja
05 Drugačiji spomenici: Kamen spoticanja - Ivan Ivanji
06 Hronološki prikaz istorije logora Topovske šupe
07 Mobilna aplikacija Svetlost svitaca - Arheologija sećanja

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja - Arhivsko kolažiranje, grupni rad

01 Senke prošlosti: Logor Topovske šupe

Topovske šupe, juni 2024.

Između sredine avgusta i početka decembra 1941. u Beogradu je postojao logor za muške Jevreje i Rome, poznat pod nazivom „logor Topovske šupe“ ili „logor na Autokomandi“.
Kroz logor je prošlo oko 5000 Jevreja iz Banata i Beograda, kao i oko 1500 Roma iz Beograda. Svi su streljani jeseni te iste godine u Jabuci, Jajincima i drugim mestima masovnih egzekucija blizu Beograda. Time je okončana prva faza Holokausta u Srbiji, tokom koje je nemački okupator, uz pomoć srpskih kolaboracionista, uništio skoro celokupnu jevrejsku mušku populaciju. U drugoj fazi, koja je počela polovinom decembra 1941. uspostavljanjem logora na Sajmištu, ubijeni su žene i deca.

Već nekoliko dana nakon ulaska u Beograd, 12.04.1941. okupator je doneo niz mera protiv Jevreja i Roma, uglavnom na osnovu onih koje su već postojale u drugim okupiranim teritorijama i u samom Trećem Rajhu. Na taj način, Jevreji i Romi su odvojeni od ostalih stanovnika okupirane Srbije i morali su da poštuju određeno zakonodavstvo koje je između ostalog nametalo nošenje žute trake na desnoj ruci, zabranu posećivanja javnih lokala, pa čak i bolnice, zabranu korišćenja javnog prevoza, i mnoge druge. Jevrejima je nametnut i prinudni rad: odrasli muškarci su morali da rade uglavnom na raščišćavanju grada Beograda od ruševina nastalih tokom aprilskog nemačkog bombardovanja, dok su po nekim svedočenjima žene radile kao čistačice u zgradama u kojima su se nalazila sedišta nemačkih i kolaboracionističkih vlasti.

Stanje stvari/Topovske šupe, juli 2024. autorka: Sofija Sofrenić

AUDIO RAD Zvukovi prošlosti - Katarina

Ovaj rad vas uvlači u kožu logoraša kroz zvukove njihove svakodnevice. Unutrašnja teskoba sukobljava se sa spoljašnjim životom.

PITANJA I ZADACI

- **Nakon vojnog sloma Jugoslavije u aprilu 1941. koje države su okupirale današnju tertoriju Srbije? Koje oblasti Srbije je obuhvatala Nemačka okupaciona zona, i u kojoj zoni su se nalazili Banat i teritorija Beograda?**
- **Objasni značenje pojma Holokaust. Koristeći Priručnik uradi lentu vremena „Holokaust u Srbiji: Koraci prema tragediji“.**
- **Šta označava pojam kolaboracija? Ko su bili kolaboranti okupatora u Srbiji u Drugom svetskom ratu?**
- **Koji je bio cilj antijevrejskih i antiromskih mera koje je okupator doneo?**

Beograd 1941., posledice bombardovanja 6. aprila, Bundesarchiv, slika br. 141-1005

>>>Prinudni rad

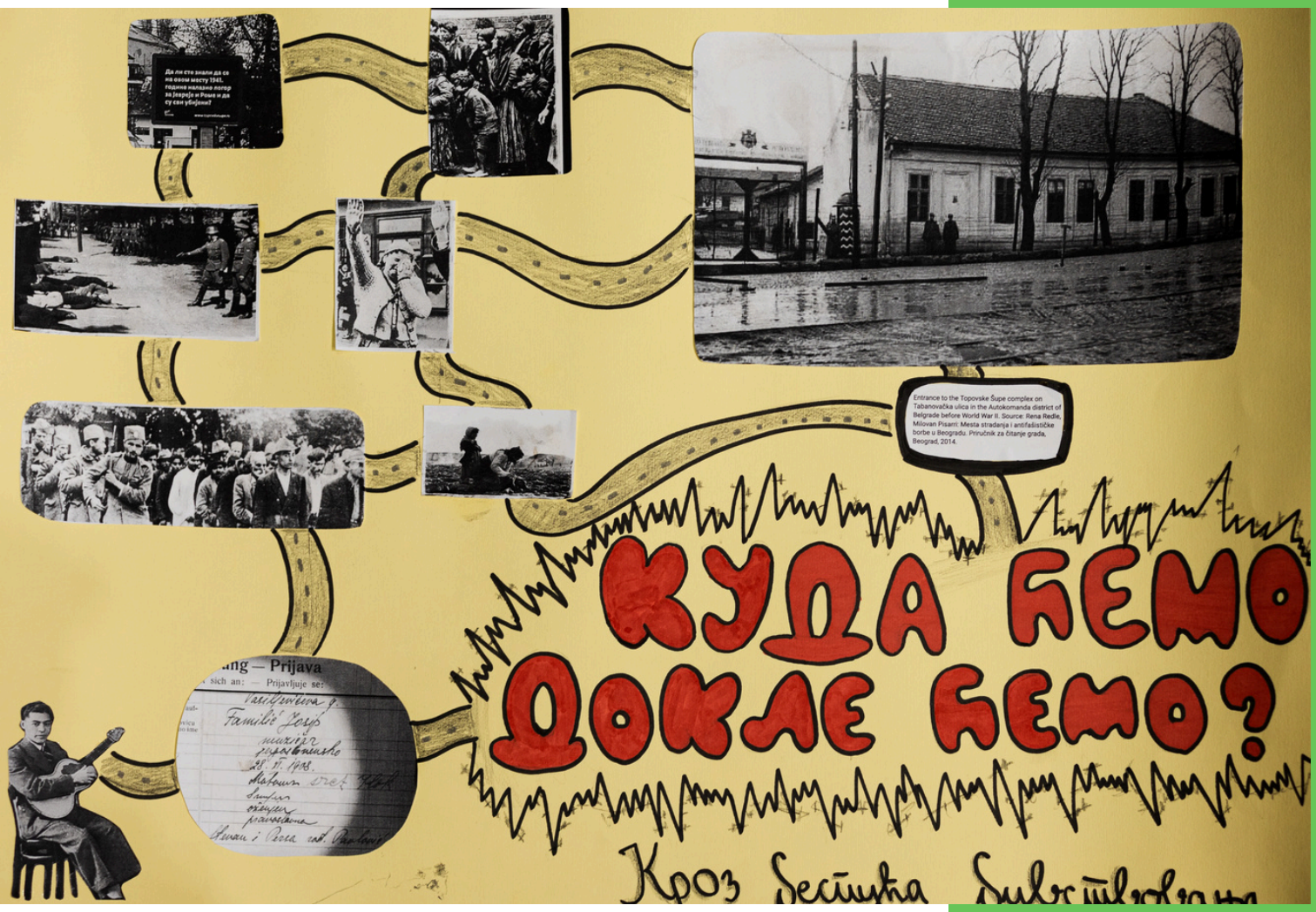
Aprila i maja 1941, kroz određene naredbe, nemačke snage uvele su i regulisale prinudni rad za Jevreje i Rome. U članu 6 „Naredbe koja se odnosi na Jevreje i Cigane*“ stoji da „za popravku ratom nastalih šteta postoji za Jevreje oba pola u starosti od 14 do 60 godina prinudni rad. O broju učesnika Jevreja u radu odlučuju nadležne Okružne komande ili oni odeljci koje je odredio Glavni vojni zapovednik za Srbiju“, dok u članu 18 stoji da „Cigani* se izjednačavaju sa Jevrejima. Za njih važe odgovarajuće odredbe ove Naredbe“. Iako o Romima nema dostupnih izvora, o Jevrejima na prinudnom radu postoje razni dokumenti i svedočenja.

Muški Jevreji su podeljeni u kategorije, na osnovu mesta stanovanja i potrebnih radova. Nemačke snage su obično naređivale Opštini grada Beograda koji su radovi potrebni, a opština kroz svoje Tehničko odeljenje detaljno je organizovala grupe Jevreja koje treba da idu na rad. Tih prvih meseci okupacije Jevreji su uglavnom morali da čiste grad od ruševina prouzrokovanih nemačkim bombardovanjem početkom rata, a to je podrazumevalo i sklanjanje tela poginulih sugrađana. Po drugim svedočenjima, morali su i da čiste ulice, da rade na utovaru i istovaru robe na pristaništu, ili na popravci kanalizacionog sistema. Dešavalo se i da su nemački oficiri zahtevali da rade privatno za njih. Tokom maja 1941. Jevreji su raščistili i lokaciju gde će kasnije biti osnovan logor Topovske šupe, ne sluteći da će za većinu njih to biti poslednje odredište.

*** U publikaciji korišćenje termina „Ciganin“ sadrži zvezdicu i koristi se samo u kontekstu navođenja istorijskog izvora, ne u pežorativnom kontekstu i sa namerom da uvredi Rome.**

Žene su obično morale da rade kao čistačice u sedištima nemačkih i kolaboracionističkih vlasti.
Poznato je da su Jevreji morali na prinudni rad i dok su već boravili u logoru Topovske šupe. Obično su velike grupe prinudnih radnika izlazile ujutro i vraćale se uveče u logor.

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja - Arhivsko kolažiranje, grupni rad

U prostorijama 13. Beogradske gimnazije mentori su sa učesnicima projekta Svetlost svitaca - Arheologija sećanja prolazili kroz arhivske materijale, sastavljene od fotografija, pisama, svedočanstava. Ovi raznovrsni izvori informacija o životima i stradanjima zatvorenika bili su osnova za pravljenje kolaža, od kojih je svaki predstavljao jedinstven pogled učesnika na pričanje priče o Topovskim šupama. Od stihova romskih pesama do vojnih naredbi, od porodičnih prizora do vizuala vezanih za prodaju ovog placa, na kolažima su se našli i poetski i dokumentarni pogledi na ovu kompleksnu temu.

PITANJA I ZADACI

- **Šta podrazumevamo pod pojmom „prinudni rad“? Na koji način se prinudni rad razlikuje od običnog rada?**
- **Zbog čega su nacisti uveli prinudni rad za Jevreje i Rome? Koje su bile njihove namere?**
- **Izvedi zaključak, kakve su bile posledice prinudnog rada po fizičko i psihičko zdravlje Jevreja i Roma**
- **Zašto je važno sećati se istorije prinudnog rada tokom Drugog svetskog rata?**

>>>Policija za Jevreje

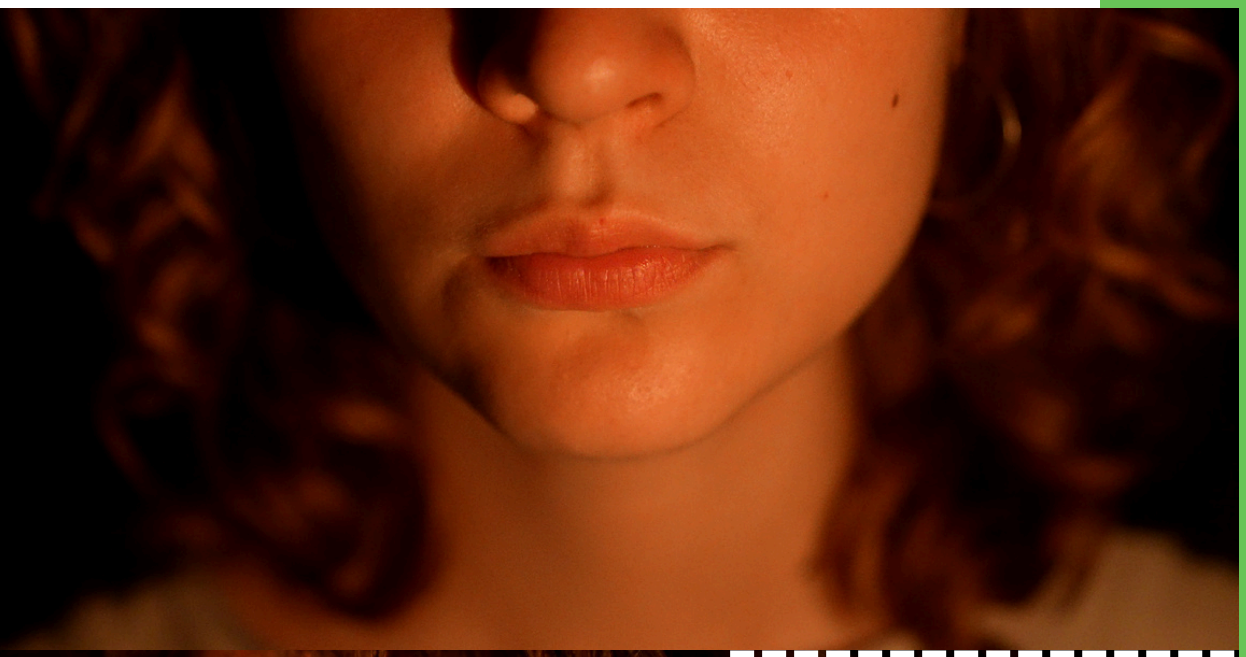
Tokom prvih meseci okupacije, najverovatnije između maja i juna 1941, u okviru Specijalne policije Uprave grada Beograda osnovan je poseban odsek poznat kao policija za Jevreje ili Jevrejska policija. Odsek je obrazovan na zahtevu nemačkih vlasti sa zadatkom da vrši nadzor nad Jevrejima, kasnije i nad Romima. Na čelu policije za Jevreje nalazio se nemački oficir, ali njegova desna ruka kao i svi agenti bili su Srbi, pripadnici te iste Specijalne policije. U policiji za Jevreje morali su da rade i nekolicina Jevreja, uglavnom na administrativnim poslovima. Sedište policije za Jevreje nalazilo se u ulici Džordža Vašingtona 23.

Policija za Jevreje vodila je računa da Jevreji poštuju mere uvedene od nemačkih snaga, vodila je evidenciju i registrovala Jevreje i Roma, kao i njihovu imovinu, i izvršavala je sva nemačka naređenja u vezi s jevrejskom zajednicom. Agenti policije za Jevreje imali su i zadatak da otkriju i uhapse Jevreje koji se kriju u Beogradu ili unutrašnjosti.

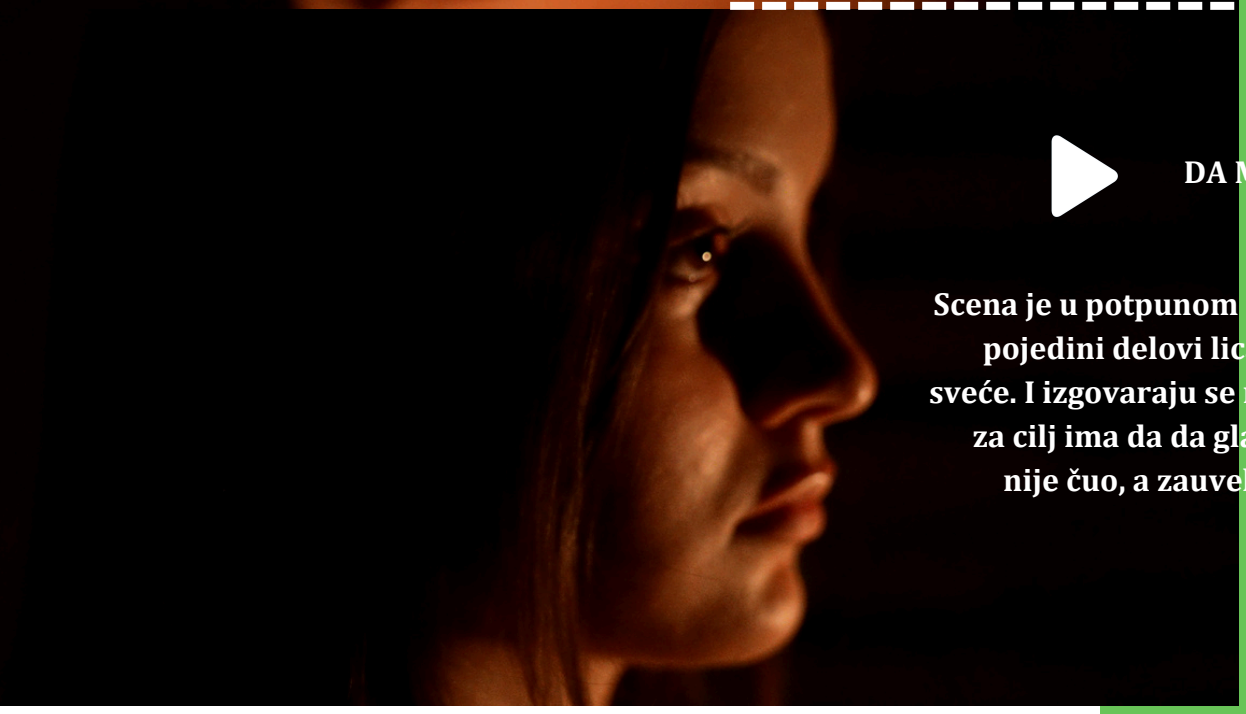
Po raspoloživim dokumentima policija za Jevreje vodila je i evidenciju o Jevrejima u logoru Topovske šupe, kao i Jevrejima koje su nemačke snage vodile na streljanje. Agenti policije za Jevreje bili su prisutni i u trenucima odvođenja Jevreja iz logora. Između 8. i 12. decembra 1941, jevrejske žene i deca morali su u grupama da se jave policiji za Jevreje, da predaju lične stvari i ključeve od svojih stanova. Odande su ih nemačke snage odvele na Sajmište.

LOGORSKA SVITA (Ognjen Savić) ili POMIRENJE SA STVARNOŠĆU (Isidora Cvetković)
(video/audio rad, split screen)

Komponovana ambijentalna muzika spojena je sa statičnim kadrom odabrane lokacije unutar nekadašnjeg logora. Emotivni temelj muzike je seta, ali i retka nada prožeta kroz patnju. Muzika je zamišljena sa notom sirovosti, bez insistiranja na savršenom kvalitetu izvedbe. Na taj način odražava prošlost, dok nas vizuelni elementi vode kroz sadašnjost Topovskih šupa. Danas, prostor u kojima su bravari, obućari, muzičari i drugi nekad prisilno živeli, ostaju kao zapušteni, obrasli objekti. Dok u prostranim magacinima majstori obrađuju drvo, nenamerno su se prilagodili i prikladno svojim svakodnevnim poslovima nastavljaju da pišu istoriju ovog mesta.

DA MOGU DA GOVORE...
autor: Vuk Bašić
(video rad)

Scena je u potpunom mraku, kadriraju se pojedini delovi lica osvetljeni svetlom sveće. I izgovaraju se reči. Pojmovnik koji za cilj ima da da glas onima čiji se jecaj nije čuo, a zauvek je utisnut u zidove Topovskih šupa.

Odluka o uspostavljanju logora Topovske šupe doneta je verovatno početkom avgusta 1941. od strane nemačkih vlasti u Beogradu, nakon što su Nemci iz Banata odlučili da sve Jevreje iz tog regiona koji su se već nalazili u logorima u Zrenjaninu i Novom Bečeju, prebace brodovima u Beograd. Dok su žene i deca smešteni u kućama beogradskih Jevreja ili u zgradama jevrejske zajednice, muškarci su internirani u Topovske šupe. U tom smislu taj logor predstavlja nastavak logora uspostavljenih u Banatu i njegova prvobitna funkcija bila je prihvatnog karaktera, odnosno bio je mesto gde su nemačke vlasti mogle da drže pod kontrolom muški banatski Jevreji i da organizuju dalje prinudni rad u gradu. Međutim, logor je ubrzo dobio novu funkciju: u okviru represivnih mera u cilju gušenja partizanskog ustanka, nemačke snage su naredile streljanje 100 talaca za svakog ubijenog nemačkog vojnika i 50 za svakog ranjenog, počevši od uhapšenih komunista i od muških Jevreja. U tom smislu logor je postao rezervoar talaca za streljanje.

>>> Masovna streljanja

U drugoj polovini 1941. godine, nemačke snage u okupiranoj Srbiji u saradnji sa srpskim kolaboracionističkim aparatom u okviru borbe protiv antifašističkog partizanskog pokreta, primenili su represivnu politiku koja je uključivala masovna streljanja civila.

Nakon prvih odmazdi u julu i avgustu te iste godine, u kojima su streljani uhapšeni komunisti i muški Jevreji, po odluci političkih i vojnih vlasti iz Berlina naređeno je streljanje 100 civila za svakog nemačkog vojnika ubijenog i 50 za svakog ranjenog. To naređenje je stupilo na snagu na svim teritorijama gde su bili aktivni partizani: u tom trenutku radilo se uglavnom o okupiranoj Srbiji.

Nemački vojnici posle streljanja civila u Jajincima kod Beograda (Wikipedia) Izvor: Muzej Istorije Jugoslavije, Inv.br. 15210

Politika masovnih streljanja ostaće na snazi do početka decembra 1941, odnosno do sloma partizanskog pokreta u okupiranoj Srbiji (koji će nastaviti borbu uglavnom na teritoriji Nezavisne države Hrvatske), iako će se masovne egzekucije dešavati sve do kraja rata.

Nemački vojnik je uperio pušku u zarobljenika koji leži na zemlji u selu Jajinci, 1941. - Arhiva fotografija Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Država, fotografija br. 46704, Muzej Revolucije Narodnosti Jugoslavije, Copyright: Public Domain, Source Rec ord ID: B 901/12

PITANJA I ZADACI

- **Izvedi zaključak, zbog čega je osnovana policija za Jevreje, kasnije i za Rome? Koji su bili motivi okupatora kada su je osnovali?**
- **Da li je moguće opravdati saradnju kolaboranata sa okupatorom, bez obzira na motive?**

Prateći verovatno primer politike koju su nemačka vojska i jedinice SS primenjivale na okupiranim teritorijama Sovjetskog saveza, nemačke vlasti u Beogradu odlučile su da streljaju prvenstveno komuniste i muške Jevreje. Već početkom oktobra, nakon partizanskog napada kod Topole u kojem je ubijen 21 nemački vojnik, naređeno je streljanje 2100 talaca iz Topovskih šupa i logora u Šapcu. Obično su streljanja vršile jedinice nemačke vojske koje su pretrpele gubitke, odnosno čiji su vojnici ubijeni.

Naređenje o streljanju 100 odnosno 50 talaca za svakog ubijenog odnosno ranjenog nemačkog vojnika, drastično je promenilo položaj logoraša koji su se nalazili u Topovskim šupama. Oni su, naime, zajedno sa komunistima iz logora na Banjici i drugih logora, postali prve žrtve nemačkih odmazdi.

Po svedočenjima i raspoloživim dokumentima, nemački oficiri su rano ujutro na osnovu spiskova odvodili taoce iz logora na mesta određena za streljanje, govoreći im da ih vode na rad ili da ih prebacuju u Nemačku. Po raspoloživim dokumentima, masovna streljanja zatočenika iz Topovskih šupa desila su se u Jabuci, Jajincima, Rakovici, Deliblatskoj peščari i na Bežanijskoj kosi. Srpska kolaboracionistička policija vodila je evidenciju o streljanim Jevrejima.

Nakon streljanja muških Jevreja, u Beogradu je ista sudbina zadesila muškarce Rome, koji su streljani u velikim grupama na stratištu u Jabu ci. Masovna streljanja pogodila su i druge gradove u okupiranoj Srbiji, a taoci su bili srpski civili. Tokom oktobra samo Kragujevcu, Kraljevu i u selu Draginac streljano je više od 7000 civila.

PITANJA I ZADACI

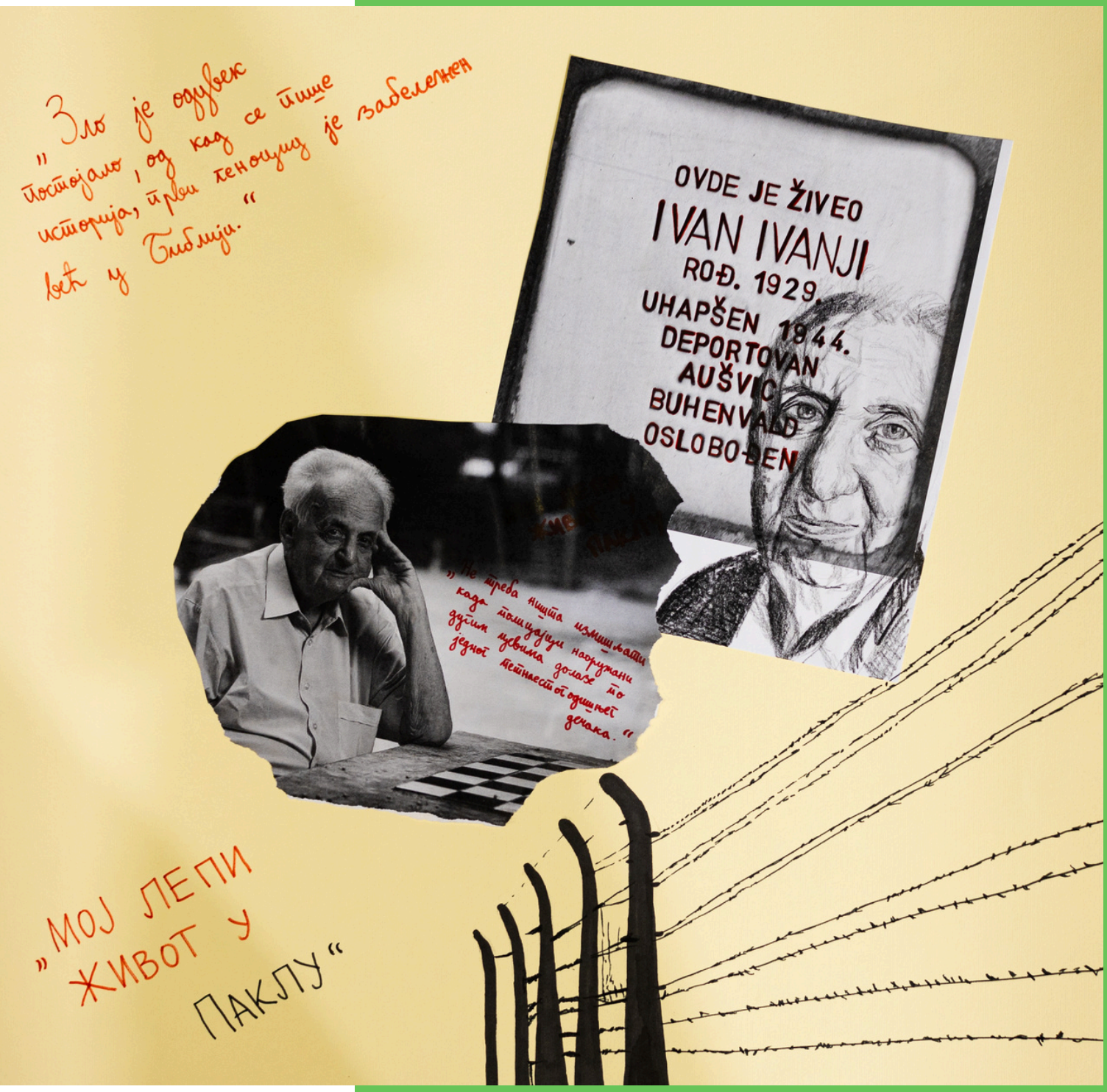
- **Zbog čega su nemačke okupacione vlasti donele odluku o masovnim streljanjima civilnog stanovništva u Srbiji? Koji je bio cilj nemačkih mera odmazde?**
- **Istraži, u kojim mestima u Srbiji su sprovedena masovna streljanja civilnog stanovništva 1941?**
- **Koje su bile posledice masovnog streljanja koje je sproveo okupator prema civilnom stanovništvu?**

„Verovatno će nastupiti često slučaj da pri srazmeri I : I00 za ubijenog, odnosno I : 50 za ranjenog nemačkog vojnika feld- i krajskomandanture neće više moći staviti na raspoloženje dovoljan broj talaca, ako se pritom bar delom bude uzimao u obzir izvestan pojam o krivičnom delu, pa makar samo i na osnovu opšteg ponašanja onih koje treba uhapsiti... Cigani* ne mogu biti korisni članovi zajednice naroda s obzirom na njihovu duhovnu i fizičku građu. Utvrđeno je da je jevrejski elemenat uzeo znatnog učešća u vođstvu bandi a da su baš Cigani* odgovorni za naročita zverstva i za obavljanje obaveštajne službe. Stoga se načelno u svakom slučaju imaju staviti na raspoloženje trupi kao taoci svi muškarci Jevreji i Cigani*. Uostalom, postoji namera da se žene i deca Jevreja i Cigana* uskoro prikupe u sabirni logor i da se ovaj elemenat nemira iseli i time ukloni iz srpskog prostora. Po ovome treba preduzeti potrebne pripreme.“

Naredba Turner, 26. X I94I., Zbornik dokumenata i podataka NOR-a I tom, Borbe u Srbiji I94I. II, broj 234. https://znaci.org/zb/4_I_I_2.pdf

02

Od lične tragedije do istorijskog konteksta: Priča Ivana Ivanjija

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja - Arhivsko kolažiranje

PITANJA I ZADACI

- **Kroz istoriju grad Zrenjanin više puta je menjao naziv. Istraži koja imena je grad imao u prošlosti.**
- **Koji su istorijski događaji uticali na promenu naziva grada?**
- **Koje karakteristike određenog perioda se ogledaju u imenu grada?**

Ivan Ivanji je rođen 24. januara 1929. u Velikom Bečkereku (danas Zrenjanin) u porodici banatskih Jevreja, lekara. Tata Ivana Ivanjija zvao se Franja Ferenc Ivanji (1899-1941) a mama se zvala Ida Šomlo Ivanji (1901-1942). Otac je rođen u Velikom Bečkereku, dok je mama rođena u Vršcu. Ivan Ivanji imao je i rođenu sestru, Ildi Ivanji, koja je kao i on, preživela Holokaust.
Kada je 1941. Jugoslavija okupirana, Petrovgrad (danas Zrenjanin), našao se u okviru nemačke okupacione zone, pod upravom nemačkih folksdojčera. Kao i u okupiranoj Evropi, tako i u Jugoslaviji, u Petrovgradu, primenjene su antijevrejske mere. Ne želeći da prolaze kroz ratne strahote, baka i deka po ocu Ivana Ivanjija, izvršili su samoubistvo nepo- sredno nakon dolaska nacista u Petrovgrad. „Tako sam lepo živeo, da ne dam kraj da mi pokvare", napisao je na papiru recepta Moric Ivanji, deka Ivana Ivanjija, pre nego što je izvršio samoubistvo.

Deportacija Jevreja iz Zrenjanina u Topovske šupe, avgust 1941. Arhiva fotografija Memorijalnog muzeja Holokausta Sjedinjenih Država, fotografija br. 68626, Muzej Revolucije Narodnosti Jugoslavije, Copyright: Public Domain Source Record ID: A 213/32,

Nekoliko dana po dolasku nacista, Ivana i Ildi Ivanji roditelji su poslali kod bake, mamine mame, gde su proveli izvesno vreme, a nakon toga su razdvojeni. Ivan je odveden kod strica u Novi Sad, a Ildi kod tetke u Suboticu. Pre nego što je otišao iz Petrovgrada, Ivana Ivanjija je „na brzinu u svojoj dnevnoj sobi krstio reformatski sveštenik Zoltan Sabo i „slučajno" datum krštenja stavio odmah posle datuma rođenja. „S tom krštenicom sam se kao Mađar reformatske vere upisao u treći razred novosadske Mađarske gimnazije, što odgovara današnjem sedmom razredu osnovne škole. Sestra je živela kod tetke u Subotici, čak sam išao dva-tri puta za vreme raspusta kod njih.

Za roditelje nismo ništa znali, nije ni stric znao. U početku sam išao na Kej, da gledam lađe kako dolaze iz Beograda, sa Dunava, ne bih li ih dočekao. Ali, dugo nismo znali šta se dogodilo.” Ivan Ivanji dugo ništa nije znao o roditeljima, koji su u međuvremenu uhapšeni i deportovani sa drugim banatskim Jevrejima u Beograd. Naime, od 14. avgusta do 20. septembra 1941, folksdojčeri iz Banata odlučili su da uz odobrenje nemačkih okupacionih vlasti u Beogradu, banatske Jevreje proteraju iz Banata i deportuju u Beograd.

TRAKE- intervencija u javnom prostoru, grupni rad

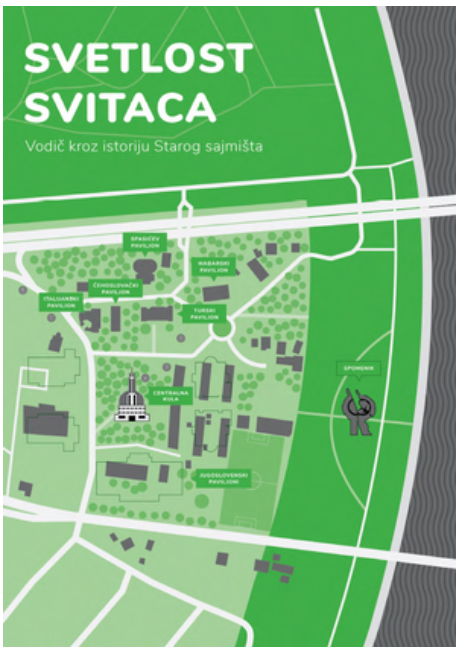
Ivan Ivanji dugo ništa nije znao o roditeljima, koji su u međuvremenu uhapšeni i deportovani sa drugim banatskim Jevrejima u Beograd. Naime, od 14. avgusta do 20. septembra 1941, folksdojčeri iz Banata odlučili su da uz odobrenje nemačkih okupacionih vlasti u Beogradu, banatske Jevreje proteraju iz Banata i deportuju u Beograd. Deportovano je celokupno jevrejsko stanovništvo, njih oko 3300. Muškarci su smešteni u bivše kasarne vojske Kraljevine Jugoslavije na Autokomandi, Topovske šupe, počevši od 18. avgusta 1941, dok su žene i deca većinom bili smešteni po porodicama beogradskih Jevreja ili po privremenim prihvatilištima. Jevrejski muškarci iz Banata su bili prvi zatočenici novoosnovanog logora u Topovskim šupama.

Otac Ivana Ivanjija, dr Franja Ferenc Ivanji, ubijen je u logoru Topovske šupe krajem 1941, a majka Ida Šomlo Ivanji je ugušena u kamionu dušegupka na putu prema Jajincima, tokom proleća 1942.

„Sigurno znamo da mi je majka bila u logoru na Sajmištu jer se odande javila legalnom dopisnicom Crvenog krsta u prole- će I942. godine. Gotovo je sigurno, na osnovu pojedinačnih ličnih svedočenja, mada pismenog dokumenta nemamo, da mi je otac bio u logoru Topovske šupe još u jesen I94I. godine i da su ga odande odveli u smrt... Proglašeni su mrtvima I947 - 48. godine.

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja: TRAKE - intervencija u javnom prostoru, grupni rad

ZADATAK:

- **Koristeći priručnik "Svetlost svitaca – Vodič kroz istoriju Starog sajmišta" saznaj više o monstruoznom kamionu smrti - pokretnoj gasnoj komori (dušegupki).**

PRIRUČNIK SVETLOST SVITACA - Vodič kroz istoriju Starog sajmišta

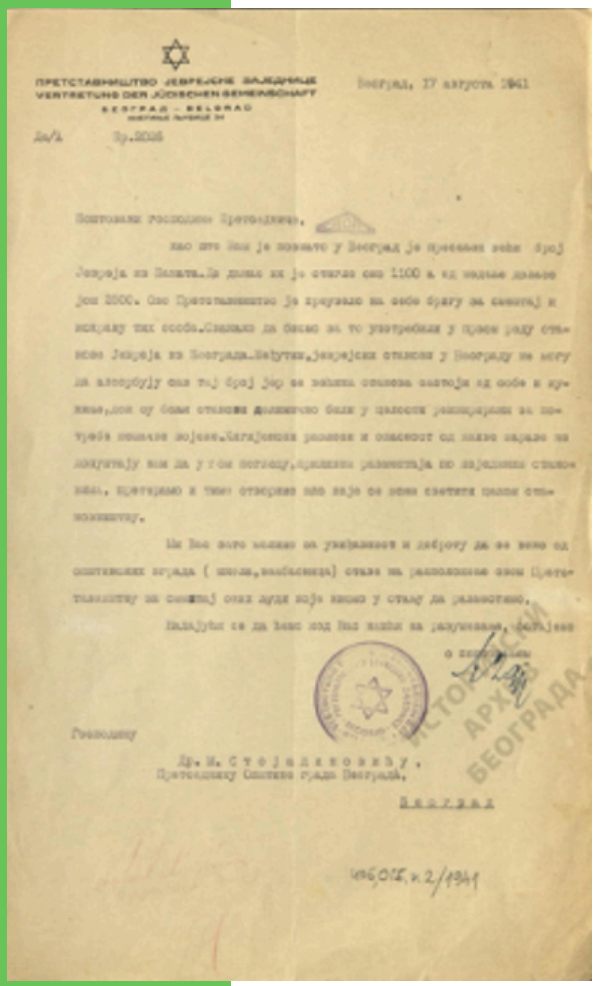
ISTORIJSKI IZVORI PRED VAMA REKONSTRUIŠU USLOVE ZA ZATOČENIKE U LOGORU TOPOVSKE ŠUPE:

Izvor 1

„Kao što Vam je poznato u Beograd je preseljen veći broj Jevreja iz Banata. Do danas ih je stiglo oko II00, a od nedelje dolaze još 2500. Ovo Pretstavništvo je preduzelo na sebe brigu za smeštaj i ishranu tih osoba. Svakako da bismo za to upotrebili u prvom redu stanove Jevreja iz Beograda. Međutim, jevrejski stanovi u Beogradu ne mogu da apsorbuju sav taj broj jer se većina stanova sastoji od sobe i kuhinje, dok su bolji stanovi bili u celosti rekviriirani za potrebe nemačke vojske. Higijenski razlozi i opasnost od kakve zaraze ne dopuštaju nam da u tom pogledu, prilikom razmeštaja po pojedinim stanovima, preteramo i tame stvorimo zlo koje se može svetiti celom stanovništvu.

Zato Vas molimo za uviđavnost i dobrotu da se neke od opštinskih zgrada (škola, vežbaonica) stave na raspoloženje ovom Pretstavništvu za smeštaj onih ljudi koje nismo u stanju da razmestimo.“

I7. avgust I94I.IAB, OGB, K2/I94I

ПРЕТСТАВНИШТВО ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ
VERTRETUNG DER JÜDISCHEN GEMEINSCHAFT
БЕОГРАД – BELGRAD

Београд, 17 августа 1941

Бр.2046

Господине председниче Општине,

као што Вам је познато у Београд је пресељен већи број Јевреја из Баната. До данас их је стигло око 1100 а од недеље долазе још 2500. Ово Претставништво је преузело на себе бригу за смештај и исхрану тих особа. Свакако да бисмо за то употребили у првом реду станове Јевреја из Београда. Међутим, јеврејски станови у Београду не могу да апсорбују сав тај број јер се већина станова састоји од собе и кухиње, док су бољи станови били у целости реквирирани за потребе немачке војске. Хигијенски разлози и опасност од какве заразе не допуштају нам да у том погледу, приликом размештаја по појединим становима, претерамо и таме створимо зло које се може свети целом становништву.

Зато Вас молимо за увиђавност и доброту да се неке од општинских зграда (школа, вежбаоница) ставе на расположење овом Претставништву за смештај оних људи које нисмо у стању да разместимо.

Господину

Др. М. Стојадиновићу,
Председнику Општине града Београда,

Београд

ИАБ.ОГБ.К.2/1941

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА

Molba Predstavništva jevrejske zajednice predsedniku beogradske opštine za ustupanje opštinskih zgrada radi smeštaja Jevreja iz Banata. Prema dopisu, iz Banata je stiglo oko 1100 Jevreja, a očekuje se još 2500 lica. Većina je smeštena u privatnim jevrejskim stanovima, što je nedovoljno, pa Predstavništvo upućuje molbu za ustupanje dodatnog prostora. 17. avgust 1941. IAB-6-K2

Za razliku od logora širom Evrope, pa i u getima, u logor Topovske šupe zatočenim ljudima su članovi njihovih porodi- ca mogli da donose hranu, veš, i tom prilikom razmenjivali su pisma. Tako je Marina (Mirjam) Sibinović, ćerka Majera Kalderona, ostavila svedočanstvo o svakodnevnim odlasci- ma do oca, koji je bio zatvoren u logoru Topovske šupe.

Izvor 2

„„Sa majkom sam skoro svakodnevno dolazila do logora. Otac je bio u logoru. Ja sam u to vreme imala šest godina pa svoja sećanja dopunjujem iz pisama koje je otac pisao iz logora. Posete su bile dozvoljene sredom i nedeljom. To su bili bolni sastanci i još bolniji rastanci. Otac i majka su tom prilikom razmenjivali pisma, jer za razgovor nije bilo vremena. U pismima otac stalno strahuje o zabranama poseta koje su često uvođene. Pred logorom je bilo uvek mnogo žena i dece. Nemci bi puštali samo po nekoliko grupa, svi nisu mogli da uđu. Kada bi nas pustili, u velikoj gužvi jedva bi se pronalazili. U početku ih nisu izvodili iz logora, kako otac kaže „biće nam lakše kad počnemo da radimo". Kad su počeli da rade, radili su od 7:I5 do I8 časova. Majka i ja čekale smo na ulici da bi oca videle u prolazu kad su ih vraćali. Ja sam poslednja videla oca. Pred logorom bilo je mnogo ljudi. Nemci su nas potiskivali niz ulicu kako bi nas odvojili od kapije i logora, vikali su „Los, Los". Nemački vojnik uveo me je u logor. I drugi vojnici su uvodili pone- kad drugu decu. Dvorište bilo je veliko, na nekom postolju stajao je čovek i megafonom prozivao zatvorenike. Vojnik mu je prišao i rekao ime mog oca. On ga je prozvao. Moj otac je istrčao i prišao mi je. Uveo me je u zgradu, popeli smo se stepenicama u potkrovlje. Slama je bila razasuta svuda po podu. Poveo me je do mesta gde je on spavao. Dao mi je tri keksa i venčani prsten da dam majci. Tu smo se rastali, zauvek. I5. novembra I94I. više nije bio u logoru."

(Mirjam) Marina Sibinović, Svedočenje, Teodor Kovač, Kontakti zatočenih Jevreja u koncentracionim logorima u Beogradu sa spoljnim svetom tokom Drugog svetskog rata, Jevrejski istorijski muzej, Zbornik, knjiga I0, Beograd 20I5, strana 368, digitalno izdanje

PITANJA I ZADACI:

- **Pažljivo pročitaj odlomak iz istorijskog izvora i opiši kako je tekla poseta članova porodice zatočenicima logora Topovske šupe.**
- **Kakav je psihološki uticaj na zatvorenike imala mogućnost kontakta s porodicom?**
- **Kroz likovni rad prikaži jedinstvenu situaciju u logoru Topovske šupe, gde su zatočenici imali mogućnost kontakta sa svojim porodicama i razmene osnovnih potrepština i pisama.**

Zbog loših uslova u Logoru, i Predstavništvo Jevrejske zajednice Beograda upućivalo je Dopis okupacionim vlastima, moleći za pomoć.

Izvor 3

„Kao što vam je poznato, kod Topovskih šupa postoji logor za Jevreje, u kome se uvek prosečno nalazi I400 lica. U krevetu nema ni kreveta ni slamarica, stoga sva lica koja su u logoru moraju spavati na slami. Među licima u lo- goru ima i bolesnih i staraca od 60-80 godina i oko I000 mladih ljudi koji idu svakodnevno na rad van logora. Za odmor tih ljudi neophodno je potrebna slama, a pre svega ta slama je neophodna radi održavanja higijenskih ulova u logoru. Tamo su se već pojavili insekti, koji mogu postati izvor zaraze ne samo za logor nego i za sam grad, koji je sa logorom u neposrednom dodiru, ne sam usled poseta građana, već i usled radnika koji idu svakodnevno na razne strane na posao. Pretstavništvo je učinilo sa svoje strane sve da ovu slamu nabavi, ali se ona ne može u Beogradu nabaviti. Stoga Vas molim, gospodine Pretsedniče, da nam od slame kojom raspolaže Poglavarstvo grada Beograda, stavi na raspoloženje veću količinu slame, kako bismo ljudima u logoru mogli da pružimo ono što je najminimalnije i najosnovnije."
Emil Dajč, Predstavnik Jevrejske zajednice Beograda, 23. oktobar I94I. IAB,

LICA, autorka Sofija Sofrenić

VIDEO RAD - LICA autorka: Sofija Sofrenić

Oslikavanjem lica zatvorenika osvetljavamo njihove sudbine i čuvamo ih od zaborava. Davanjem lika imenima iz arhive, dajemo i mogućnost za razmišljanje o njihovim uskraćenim životima i oduzetim budućnostima.

,

O nehumanim uslovima u logoru svedoče pisane poruke logoraša, ali i izjave svedoka, pre svega bliskih rođaka, koji su svakodnevno dolazili do logora da dostave hranu i lične stvari.

Izvor 4

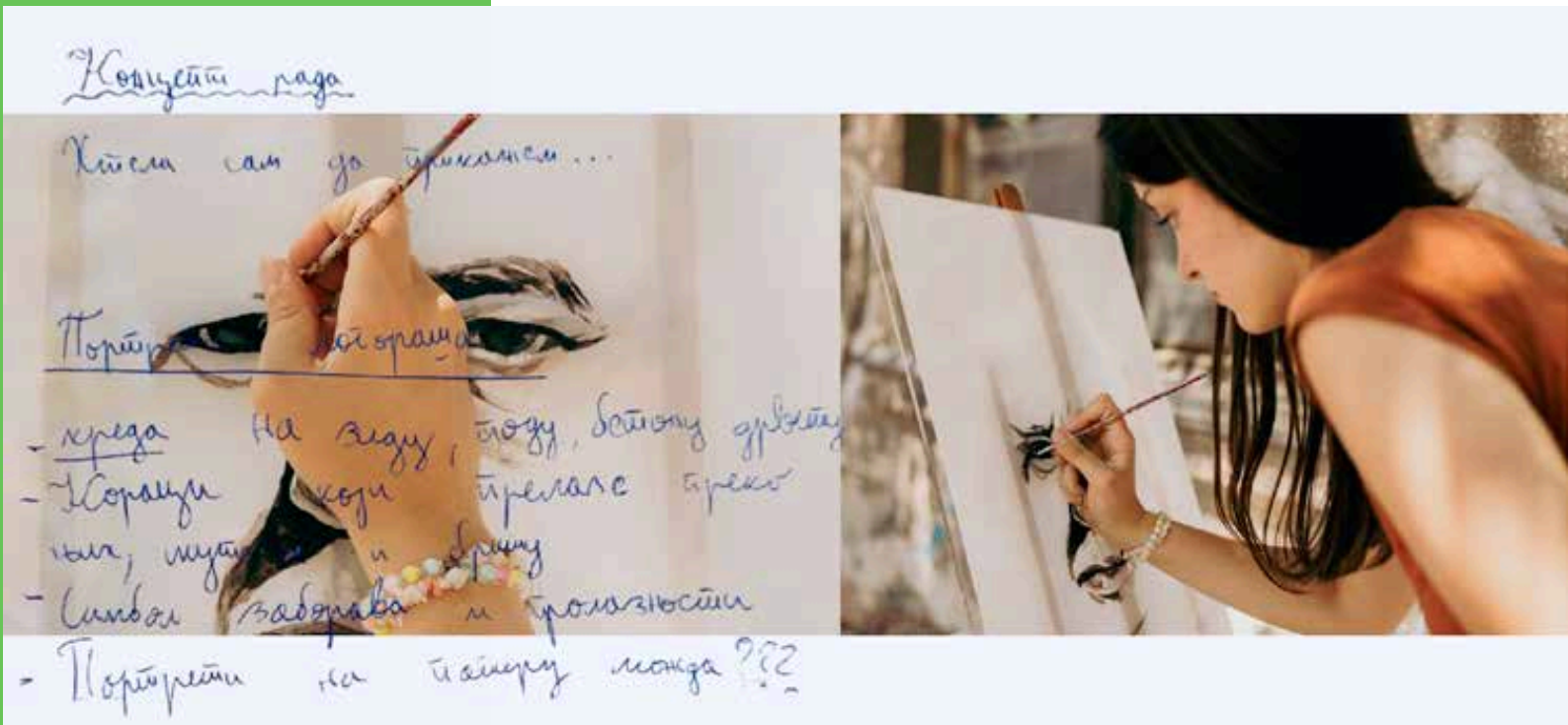
„Nekoliko dana posle prve racije žandarmi su ponovo došli u romske kuće u Jatagan mali. Nešto silom, nešto obećanjem da će nas decu i žene odvesti kod braće i muževa koji su navodno bili odvedeni na Adu Ciganliju da seku drva, saku- pili su i nas preostale i odveli u logor na Sajmište, koji je pre toga bio namenjen samo Jevrejima. Tu su nas, žene, decu i muškarce koji su izbegli prvu raciju smestili u peti paviljon, Jevreje koji su ranije u njemu bili smestili su u šesti. Život je bio užasan, hranu smo dobijali svaki četvrti dan. Davali su nam ostatke hrane koju su jeli nemački voj- nici. To sam primetila po tome što se u onom bućkurišu koji su nam davali da jedemo moglo razlikovati nekoliko jela. Kako sa sobom nismo poneli nikakve posude za jelo, sipali su nam u šake. Oni koji su dobili vodnjikavu smesu, ponekad i vrelu, morali su da je popiju odjednom kako im ne bi iscuri- la. Komadić hleba ili proje dobijali smo svaki četvrti dan. Skupljali smo razne otpatke hrane koji su se mogli jesti. Jednom sam pored same žičane ograde primetila ubuđali komad hleba i ne razmišljajući o posledicama koje su nam bile pre- dočene, a bila sam i jako gladna, prišla sam ogradi i taman kad sam htela da ga podignem zazviždao je metak. U prvom trenutku nisam ni shvatila da su na mene pucali, toliko sam se uplašila. Tek kasnije sam u cokuli osetila nešto toplo i lepljivo i shvatila sam da sam ranjena. Verovatno od straha, bol uopšte nisam osećala, ali mi se cokula i dalje punila krvlju. To ubuđalo parče hleba ostalo je da leži nedirnuto. Ranu od tog fašističkog metka imam i danas. Ne boli me, ali kad malo više pešačim ili kad će neka promena vremena osetim neki tup bol koji me podseti na to kako se nekad za buđa- vu koru hleba mogao izgubiti život. Samoubistva u logoru su bila česta. Gladni, po ciči zimi, oskudno odeveni, Romi su bili prinuđeni da preko zaleđene Save nose drva za nemačku kuhinju. Sećam se da je bilo nekoliko pokušaja bekstva iz logora, koja su Nemci osujetili puščanim mecima.” Svedočanstvo Leposave Ilić iz Jatagan Male, Dragoljub Acković, „Romi u Beogradu’’, Beograd, 2009, str. 250-25I.

Srpski žandar i grupa zarobljenih Roma, 1941.

ZADATAK:

- **Pažljivo pročitaj odlomke iz istorijskih izvora 1-4 i opiši uslove koji su vladali u logoru Topovske šupe.**

Koncept za rad LICA, autorka: Sofija Sofrenić

>>> Posmatrači

Logor Topovske šupe nalazio se u gusto naseljenom delu Beograda a nemačke snage nisu uradile ništa da bi sakrile interniranje Jevreja. Autokomanda je izgledala manje više kao i danas: postojao je kružni tok, kao i velike ulice koje su vodile ka Avali i Voždovcu. Pored logora ljudi su živeli u svojim ili iznajmljenim kućama, postojale su škole, trgovine i kafane. Postojala je i redovna tramvajska linija koja je redovno saobraćala od Slavije do Voždovca, koju su ljudi koristili da bi išli na posao ili u centar grada. Nedaleko od logora postojao je i stadion (današnji stadion „Rajko Mitić“) u kojem su se igrale fudbalske utakmice kojima je prisustvovalo i po nekoliko hiljada Beograđana i tokom jeseni 1941. godine, odnosno dok je logor bio u funkciji a Jevreji svakodnevno odvođeni na streljanje.

Život Jevreja i Roma u logoru, kao i njihovo stalno odvođenje na prinudni rad i na kraju nekuda u nepoznatom pravcu, dešavali su se pred očima svih stanovnika Beograda i naročito tog dela grada.

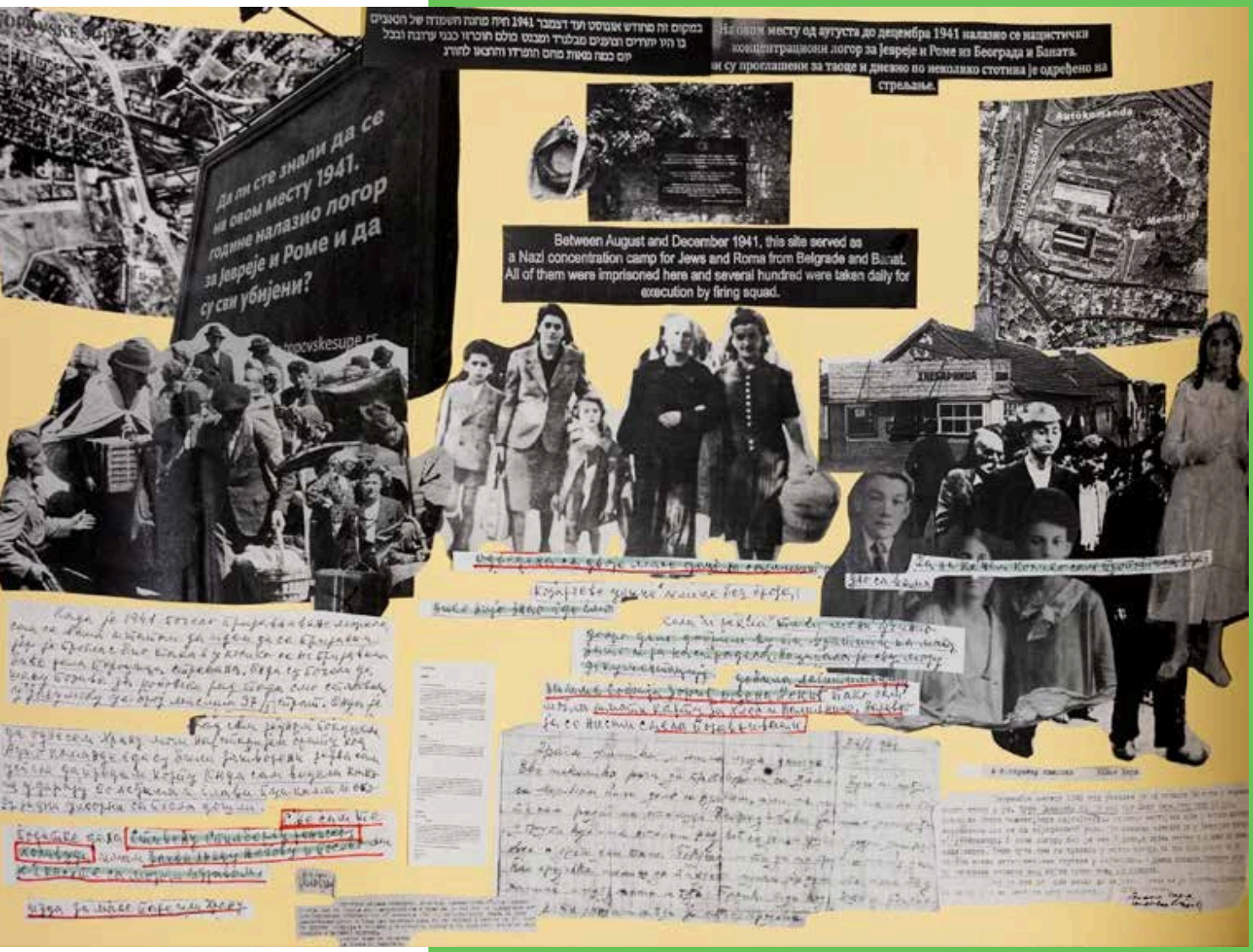
LICA, tempera na pleksiglasu, autorka: Sofija Sofrenić

PITANJA I ZADACI

- U toku Drugog svetskog rata ali i tokom sukoba širom sveta koji traju i danas ljudi u odnosu prema žrtvama imaju različite uloge - kao zločinci/počinioci, pomagači, posmatrači, spasioci.
- Objasni šta znači biti posmatrač.
- Zašto su neki ljudi odlučili da ne čine ništa?
- Koji su mogli biti njihovi motivi, strahovi ili opravdanja? Kako bi se ti osećao/la da si bio/la svedok takvih događaja, a da nisi ništa preduzeo/la?
- Šta možemo naučiti iz iskustava posmatrača? Koje su opšte ljudske vrednosti i moralna pitanja koja se ovde postavljaju?

03

Stradanje Roma u logoru Topovske šupe i njihov položaj u savremenom društvu

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja Arhivsko kolažiranje

U periodu između 1933. i 1945. Romi su bili mete nacističkog progona. Nadovezujući se na dugotrajne predrasude, nacistički režim je Rome posmatrao kao „asocijalne" (van „normalnog" društva) i kao rasno „inferiorne". Od 1933. kada su uvedene prve antiromske mere, do 1945, nacisti i njihovi saradnici su ubili stotine hiljada Roma, dece, žena i muškaraca, širom Evrope. Procenjuje se da je ubijeno najmanje 250.000 Roma, ali Srbiji u Drugom svetskom ratu procenjuje se da je ubijeno oko 12.000 Roma, ali broj može biti i do 500.000.

U genocidu nad Romima u okupiranoj Srbiji u Drugom svetskom ratu procenjuje se da je ubijeno oko 12.000 Roma.
Kada je početkom aprila 1941. Srbija okupirana i podeljena, najveći deo teritorije, uključujući Banat, našao se pod nemačkom okupacijom. Uvedene su zakonodavne mere usmerene protiv Jevreja i Roma, identične merama koje je Treći Rajh sproveo u ostalim evropskim zemljama okupiranim pre Jugoslavije. Mere usmerene protiv Roma u okupiranoj Srbiji sprovodio je nemački vojni i policijski okupacioni aparat, uz pomoć policijskih organa kolaboracionističke uprave Milana Aćimovića, a nakon njega Milana Nedića. Regulisanje statusa Roma unutar okupirane Srbije utvrđen je „Naredbom koja se odnosi na Jevreje i Cigane”* a koju je izdao vojni zapovednik za Srbiju 30. maja 1941. Status Roma određen je odeljkom II u tri člana.

*** U publikaciji korišćenje termina „Ciganin“ sadrži zvezdicu i koristi se samo u kontekstu navođenja istorijskog izvora, ne u pežorativnom kontekstu i sa namerom da uvredi Rome.**

II Cigani*

§I8. Cigani* se izjednačavaju sa Jevrejima. Za njih važe odgovarajuće odredbe ove Naredbe.
§I9. Ciganom* se smatra ono lice koje vodi poreklo od najmanje tri ciganska pretka. Sa Ciganima* se izjednačavaju i ciganski melezi koji vode poreklo od jednoga ili dva ciganska pretka i koji su oženjeni ciganom ili stupe u brak sa ciganom.
§20. Za obeležavanje cigana nose se trake koje moraju isto tako biti žute i nositi natpis „Ciganin”.* Cigani* se na osnovu prijave ubeležavaju u ciganske liste.

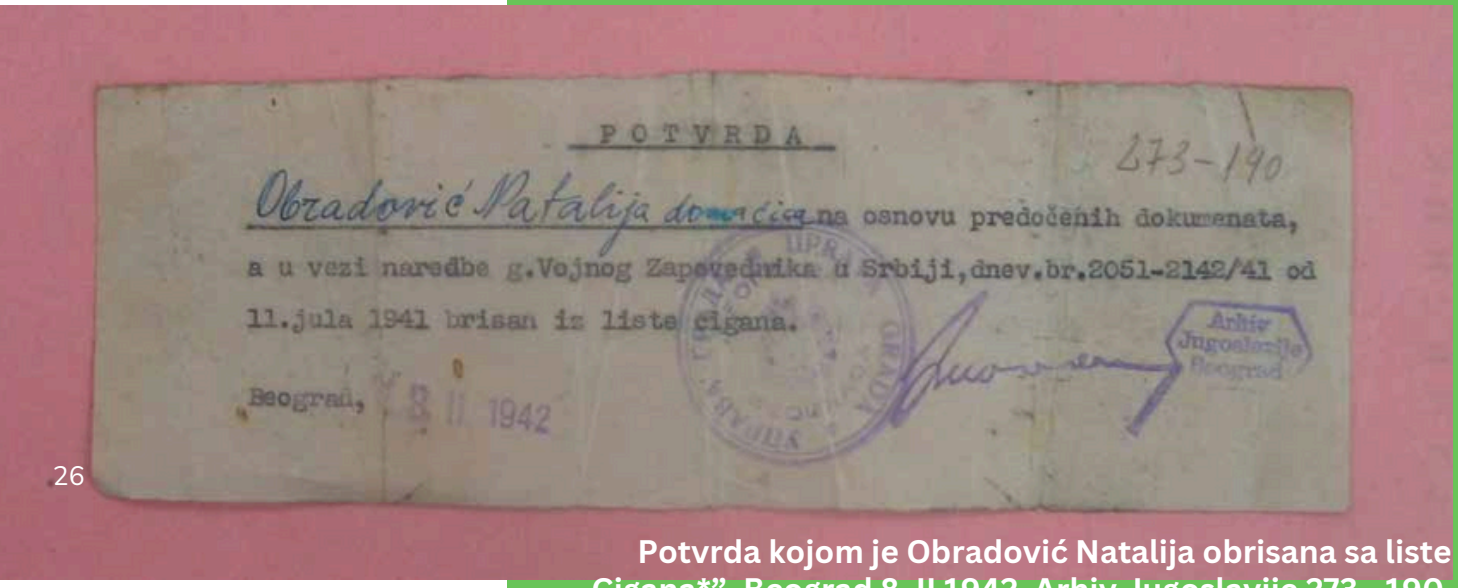
VIDEO RAD POJMOVNIK, intervencija u javnom prostoru, grupni rad

su izgubili pravo da rade u državnoj službi, obeleženi su obaveznim nošenjem žutih traka sa natpisom „Ciganin”,* nisu mogli da se voze gradskim prevozom, da idu na pijacu pre deset časova, a srpski kolaboracionisti su doneli Uredbu kojom je Savez muzičara za Srbiju jevrejskim i romskim muzičarima zabranio rad.

„Savez muzičara za Srbiju, učlanjen kao sekcija Jugorasa, obaveštava muzičare Jevreje i Cigane* da je njihovo muzičko poslovanje u suprotnosti sa postojećim propisima, pa im se stoga neće moći dozvoliti rad i zato je bezpredmetno da se obraćaju Savezu. Gostioničari iz Beograda i unutrašnjosti, koji bi želeli da angažuju muzičare sa pravom na rad treba da se obraćaju Savezu muzičara za Srbiju, Beograd, Nemanji- na br. 28/II.” Savez muzičara za Srbiju, Novo vreme, I9. juna I94I, str. 3.

Od 11. jula 1941. okupator je napravio razliku između Roma donošenjem Uredbe šefa Upravnog štaba Vojnog zapovednika u Srbiji, Heralda Turnera, kojom je po drugi put definisan položaj Roma. Ovom Uredbom okupaciona vlast je na- pravila razliku između Roma koji su mogli da dokažu stalnu nastanjenost od 1850. godine, u odnosu na Rome „Čergare” koji su često menjali mesto boravka. Ispostaviće se, u kasnijim događajima, da će ova Uredba mnogim Romima spasiti život. Međutim, mnogima nije, iz razloga što se nije dosledno primenjivala.

„Radi uklanjanja izvesnih oštrina, koje su nastale u sprovođenju moje Uredbe u pogledu Jevreja i Cigana* od 30.V.I94I, List uredaba, str. 84, naređujem: Sa srpskim državljanima ciganskog porekla, koji se bave poštenim poslom, koji vode uredan život i čiji su preci nastanjeni barem od godine I850. što treba dokazati neće se, za sada, postupati prema §§ I8 do 20 gore spomenute Uredbe. Dokaz o nastanjenosti treba podneti nadležnom predsedniku opštine, koji će ga potvrditi.“ Milovan Pisarri, „Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta’’, strana 48.

POTVRDA

Obradović Natalija dom. Cig. na osnovu predočenih dokumenata, a u vezi naredbe g.Vojnog Zapovednika u Srbiji,dnev.br.2051-2142/41 od 11.jula 1941 brisan iz liste cigana.

Beograd, 8 II 1942

273-190

Arhiv Jugoslavije Beograd

Potvrda kojom je Obradović Natalija obrisana sa liste „Cigana*”, Beograd 8. II 1942. Arhiv Jugoslavije 273 - 190

Krajem oktobra 1941. nemačka uprava odlučila je da interni- ra kao taoce i muške Rome iz Beograda. Hapšenje je započe- to u Jatagan mali, i nastavilo se u Marinkovoj bari, Mirijevu, na Čuburi, Zvezdari, Pašinom brdu, Čukarici. Dok su nemačke snage blokirale te delove grada, srpske kolaboracionističke snage ulazile su u romske kuće i hapsile muškarce, govoreći im da će otići na prinudni rad ili u policijsku stanicu, a da će se ubrzo vratiti kući. Međutim, hapšene su odvele u logor Topovske šupe i tu predale logorskim vlastima.

Romski muzičari iz Selevca pre Drugog svetskog rata

Jedno od zanimanja kojim su se Romkinje i Romi bavili bio je posao muzičara. Muziku su učili od malena, „često po sluhu" i/ili od starijih. Kao i u drugim poslovima, tako i u poslu muzičara prednjačili su muškarci, Romi – muzičari, mada, nije zanemarljiv broj žena muzičara – Romkinja. Romkinje i Romi su samostalno ili u grupi nastupali svirajući različite instrumente, kao pevači- ce ili pevači, često i kao plesačice i plesači. Bavljenje muzikom bila je i mogućnost da materijalno zarađuju i napreduju, ali i opstanu. Svi oni nastupali su po kafana- ma i gostionicama svakodnevno, svadbama, o verskim praznicima poput Petrovdana, i/ili o prazniku Tetkica Bibija – velikom prazniku svih pravoslavnih Roma. Nji- hove grupe su išle po naseljima, od kuće do kuće, od stana do stana, i nudile muzičke usluge. Pojedini „ci- ganski"* orkestri imali su nastupe i prenose programa Radio Beograda. Tako su popularni muzičari – svirači bili Jova Jare - tamburaš, harmonikaš Mika Podrinac, frulaš Mika Zec i drugi, dok su orkestar Dušana Popaza sačinjavale tri violine, viola, violončelo, ponekad i dva violončela, kontrabas, cimbal ili klavir, a ponekad i gitara.

PITANJA I ZADACI:

- **Zbog čega su Romi bili meta progona i ubijanja tokom Drugog svetskog rata? Koji su bili razlozi za njihovu diskriminaciju i dehumanizaciju?**
- **Uz pomoć nastavnika istraži i predstavi rezultate svog rada na nivou odeljenja:**

a) o životu Roma u svojoj lokalnoj zajednici između Dva svetska rata;

b) o stradanju Roma u vreme Drugog svetskog rata u svojoj lokalnoj zajednici.

U racijama koje su sprovedene krajem oktobra 1941, među uhapšenima su bili Romi muzičari koji su u logor dovedeni sa svojim instrumentima. Prema spiskovima žrtava Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora od 482 (po dopunskom spisku 474) stradao je 201 romski muzičar. Zatočeni romski muzičari izjašnjavali su se da su po zanimanju „muzi- kanti" „muzičari" „harmonikaši" „svirači", a među zatočeni- cima bili su i „učenici Muzičke škole", „vojni muzičari", „ratar muzičar", i osobe koje su se bavile popravkom muzičkih in- strumenata. Izvestan broj Roma muzičara umro je zbog ne- humanih uslova u samom logoru. Tako su u logoru preminuli Dekić Spasoje, muzičar, rođen 1914, star 27(28) godina; Ilić Vladimir, učenik muzičke škole, star 21 godinu; Mančić Dragutin, muzikant, rođen 1886, star 55 godina, i druge osobe.

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja 2024. - Intervencija u javnom prostoru, grupni rad

PITANJA I ZADACI:

- **Istraži u lokalnoj zajednici koji su muzički orkestri delovali između dva svetska rata u sredini u kojoj živiš.**
- **Koju vrstu muzike su Romi tradicionalno svirali?**
- **Zbog čega je muzika važan deo kulture Roma?**
- **Šta možemo naučiti iz priče o stradanju romskih muzičara u logoru Topovske šupe, o važnosti kulture i umetnosti u teškim vremenima?**

Pavle Minh je ostavio svedočanstvo o stradanju romskih muzičara, zatočenika logora Topovske šupe:

„Spavali smo u štalama, na tankom sloju slame na zemlji. Logoraši su bili podložni masovnoj psihozi straha i očajanja. Bilo je i nekoliko slučajeva samoubistava. Svakih nekoliko dana išli su transporti od I00-200 ljudi u nama nepoznatom pravcu. Od 30. oktobra više se nije išlo u rad. Tada je do- vedeno oko hiljadu Cigana*, koji su sledećih dana postepeno odvođeni iz logora. Puno ih je došlo sa muzičkim instrumen- tima, dan po dolasku, organizovali su orkestar, i u dvori- štu kasarne svirali svoj oproštajni koncert - uvertiru opere ''Seviljski berberin'' od Rosinija. Posle koncerta Nemci su im slomili instrumente i zapalili ih na velikoj lomači, ka- mioni su odvezli veliku grupu u nepoznatom pravcu." Pavle Minh, ''Četiri godine pod senkom smrti'', Jevrejska digitalna biblioteka, 289.

O boravku Roma u logoru ima malo informacija, naročito zbog toga što su tu ostali samo nekoliko dana. Smešteni su u jednu zgradu, uglavnom bez kreveta. Hranu nisu verovat- no dobijali, osim onog što su im njihove porodice uspele da donesu i dostave preko logorske žice. Po raspoloživim po- dacima, u logoru se našlo oko 1000 do 1500 Roma, i svi su odvedeni u roku od nekoliko dana na streljanje. Niko nije preživeo.

„Streljanje Jevreja je jednostavnije nego li streljanje Cigana*. Mora se priznati da Jevreji vrlo pribrano gledaju smrti u oči. Oni se drže vrlo mirno, dok Cigani* jauču, vri- šte i stalno se pokreću, iako se nalaze već na mestu streljanja. Neki su čak pre plotuna poskakali u jame i pokušali da se pritaje kao mrtvi." Izveštaj Turner, I. XI I94I, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a I tom, Borbe u Srbiji I94I. II, broj 245. https:// znaci.org/zb/4_I_I_2.pdf

Posle rata, pred Državnom komisijom za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača, svedočila je Petrović Branislava, i tom prilikom prijavila je nestanak svog muža, Petrović Vojislava, koji je do početka rata bio narednik-mu- zičar Kraljeve garde. Petrović Vojislav je po nacionalnosti Rom.

„Moj muž Petrović Vojislav biv. narednik-muzičar Kraljeve garde, iz Beograda, rođen 30. juna I903. U Batočini/Kragu- jevačkoj od oca Vase i matere Hristine, uhapšen je 30. ok- tobra I94I. od strane VII kvarta uprave grada Beograda pod sumnjom da je komunista, i istog dana sproveden u logor koji se nalazio kod topovskih šupa. U navedenom logoru nalazio se četiri dana, i za to vreme sam ga viđala, jer sam mu tom rilikom, sem hrane, odnela posteljne stvari u vrednosti od I00.000 - sto hiljada dinara jorgan, dva jastuka, ćebe, tri para veša, akten tašnu, zimsku pidžamu, zimski kaput, par pantalona, nešto sudova i druge razne sitnice. Poslednji put sastala sam se sa njim 2. novembra I94I. go- dine a sutra dan, 3. novembra, nisam ga više našla u logo- ru. Koliko sam mogla saznati, tog dana iz logora odveden je veći broj naših ljudi, a po čuvenju veći broj njih streljan je u selu Jabuci, kod Pančeva, ali ne znam da li je među njima bio moj muž. Međutim, tačno obaveštenje o sudbini moga muža nisam dobi- la, niti su mi predate njegove stvari, pa ni one koje sam mu ja odnela u logor.

Prijavljujući ovaj nestanak moga muža, molim da se po mogućstvu, vidi šta je se dogodilo sa njim, pa u slučaju da je, iako nevin streljan, pronađu krivci i zasluženo kazne. Isto tako molim, pošto sam vrlo siromašna i bez sredstava, a u koliko je moguće, da mi se nadoknadi materijalna šteta, na teret imovine ratnih zločinaca." Svedočenje Petrović Branislave pred Državnom komisijom za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača, 6. decembra I944, Arhiv Jugoslavije II0-273-I

PITANJA I ZADACI

- **Pažljivo pročitaj svedočenje Pavla Minha o stradanju romskih muzičara, zbog čega je važno pamtiti ovaj događaj? Šta možemo naučiti iz njega?**
- **Da li smatrate da se dovoljno zna o stradanju Roma u Srbiji u Drugom svetskom ratu? Zašto?**
- **Na koji način možemo temu stradanja Roma u Drugom svetskom ratu približiti mladima?**

Jatagan mala oko 1930.

>>>Jatagan mala

Deo Beograda oko današnjeg Kliničkog bolničkog centra, Karađorđevog parka i autoputa, pre Drugog svet- skog rata bio je poznat kao Jatagan mala, i bio je mesto stanovanja nekoliko hiljada ljudi, među kojima mnogi su bili Romi. Naselje je nastalo nakon Prvog svetskog rata, kada se u Beograd iz unutrašnjosti doselio veliki broj uglavnom siromašnih ljudi u potrazi za boljim životom. Jatagan mala je na početku bila nehigijensko naselje, bez vode, struje i kanalizacije. S vremenom, gradske vlasti su uložile napore kako bi poboljšale uslove života stanovnika tog kraja, ali uprkos tome Jatagan mala je ostala sinonim za bedu i siromaštvo.

Tekst iz novina Vreme iz 1933. nam donosi značajne opise Jatagan male koji kao da oživljavaju sliku naselja koje je iznenada niklo pred očima Beograđana:

„ … jednog jutra stanovnici Kragujevačkog Đerma i Karađorđevog parka pogledali su kroz svoje prozore i zgranuli su se, kao da stoje pred nekim čudom. Uostalom, stvar nije bila nimalo jednostavna. Na pitinskom placu, koji se pružao od Opšte državne bolnice i Karađorđevog parka do Topovskih šupa, na kom još uveče nije bilo ničega sem blata, pojavi se ujutru desetak straćara iz kojih su se veselo dizali u vazduh pramenovi beličastog dima."

Još jedan pogled na Jatagan malu, Jeremija Stanojević, Jatagan mala, oko 1932, Muzej grada Beograda

„Čudnu sliku pruža Jatagan mala sa svojim bednim straćarama, ćumezima i zemunicama. Mogla bi da liči na azijatsko selo i, mogla bi da liči na afrikansku varoš, mogla bi da liči na marokanski logor - ali u stvari ne liči ni na šta osim na Jatagana malu."

Početkom tridesetih godina dvadesetog veka, skupština grada Beograda je počela sa urbanističkim uređenjem tog dela grada. Zbog potrebe uvođenja kanalizacione mreže i izgradnje novih državnih institucija, kao Više pedagoške škole i Veterinarskog fakulteta, 1931. godine počeo je proces rušenja Jatagan male koji će u više navrata trajati sve do nekoliko meseci pre početka Drugog svetskog rata u Kraljevini Jugoslaviji.

Jeremija Stanojević, Jatagan mala, oko 1932, Muzej grada Beograda

Njeni stanovnici uglavnom su raseljeni ili su se preselili u druge krajeve grada, kao na primer u Marinkovu baru, koja se nalazila južno od zgrada na Autokomandi u kojima će avgusta 1941. godine biti uspostavljen logor Topovske šupe.
Među onima koji su ostali u Jatagan mali i čije kuće nisu bile obuhvaćene rušenjem, bilo je dosta Roma. Živeli su u veoma skromnim kućama, neretko sa jednom ili dve prostorije. Po zanimanju bili su uglavnom kočijaši, muzičari, a bilo je dosta radnika koji su svakodnevno čekali priliku da zarade nešto za svoje porodice. U Jatagan mali živeo je i Svetozar Simić, student prava i novinar koji je 1935. upravo u tom delu grada pokrenuo prvi romski list „Romano Lil“.

Masovno hapšenje muških Roma i njihove deportacije u logor Topovske šupe započeto je upravo u Jatagan mali 28. oktobra 1941. godine. Nemačke snage su opkolile Jatagan malu, dok je srpska kolaboracionistička žandarmerija ulazila u romske kuće ranog jutra i govorila muškim Romima da će ih voditi na „seču šume“. U stvari, odveli su ih prvo u lokalnu žandarmerijsku stanicu i dalje u logor, gde su ih predali nemačkim stražarima. Mesec i po dana kasnije, ta ista žandarmerija uhapsila je romske žene i decu i odvela ih u logor na Sajmištu
.
Jatagan mala je uprkos ogromnom stradanju njenog stanovništva, opstala i posle 1945. godine. Poslednje kuće poruše ne su 1961. godine, pre Beogradske konferencije nesvrstanih zemalja. Tadašnje stanovništvo Jatagan male preseljeno je na lokaciju Ledine.

>>>Marinkova bara

Duž današnjeg autoputa, na potezu od Autokomande prema Dušanovcu, gde se nekad nalazio Mokroluški potok, dvadesetih godina prošlog veka nastalo je na- selje poznato pod nazivom Marinkova bara ili Predgra- đe Petar Mrkonjić. Prve kuće su sagradili ljudi koji su u Beograd dolazili iz unutrašnjosti u potrazi za boljim životnim uslovima, a bili su veoma siromašni. Nase- lje se veoma brzo proširilo, a u njemu živeli su i mnogi Romi, koji su takođe stigli iz unutrašnjosti, uglavnom iz šumadijskih sela Bukovik i Garaši, iz Uba, Bogdanovi- ce, Obrenovca, Lipolista, Male Ivanče i Ripnja. Nakon najvećeg rušenja Jatagan male 1939, mnogi Romi su se otuda preselili u Marinkovu baru. Iako je bilo jed- no od najsiromašnijih delova grada, naročito u drugoj polovini tridesetih godina postojale su inicijative koje su za cilj imale poboljšanje životnih uslova stanovnika Marinkove bare. Osnovano je Društvo za ulepšavanje i unapređivanje naselja, koje je 1939. godine, između ostalih stvari, podiglo i Dom kulture. Romske stanovnike Marinkove bare hapsili su srpski žandarmi, na osnovu nemačkog naređenja, 28. oktobra 1941. godine, odnosno dan nakon velikog hapšenja Roma iz Jatagan male. Po raspoloživim svedočenjima, oni su najpre odvedeni u zgradu osnovne škole „Branislav Nušić" a nakon toga u logor Topovske šupe. Ne- mačke snage su tog dana evidentirale hapšenje 250 muških Roma.

Nakon Drugog svetskog rata u Marinkovu baru doselio se veliki broj ljudi, opet iz unutrašnjosti. Naselje postoji i dan danas.
Toma Dumitru svedočio je 13. juna 1945. godine pred Državnom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini o dovođenju zatvorenika, Roma, iz logora Topovske šupe i njihovom streljanju na stratištu Jabuka. On je ostavio svedočanstvo o ubistvu Dušana Jovanovića, kao i njegovih oca i dede, koje je lično poznavao.

„Kada je uhapšen Dušan Jovanović ne znam. Mislim oktobra od policije iz Pančeva da se ujutru u 5 sati javim u gradsku kuću za rad. Pozvano je nas oko 40 i kamionima smo se odve- zli na Jabučki put na šesti kilometar. Tu su nam odredili da kopamo jame i oko II sati dovezli su zatvorenike iz Beo- grada. Među zatvorenicima poznao sam više svojih poznanika Cigana* iz Beograda, kao i Dušana Jovanovića, njegovog oca i dedu. Streljanju nisam prisustvovao jer nas je nemačka voj- ska udaljila, ali sam čuo komandu i čuo pucanj, jaukanje i kuknjavu. Kada je bilo završeno streljanje naredili su nam da ih sahranimo. Među njima prepoznao sam Dušana Jovanovića koji je ležao između svog oca i dede. Streljanje su izvršili vojnici SS divizije. Streljanju je uvek prisustvovao Feher agent pančevačke policije, Kreveč, Kremling, i drugi kojih sada ne mogu da se setim, a u ono vreme bio sam jako uzru- jan te nisam ni mogao sve da vidim. Kada je bilo izvršeno streljanje i sahranjene žrtve, Kremling i ostali policajci rekli su nama Ciganima* da idemo kući i da nikome ništa ne govorimo, jer ako samo jednu reč kažemo i mi ćemo biti svi streljani.” Arhiv Jugoslavije II0-273-24

O boravku Roma u logoru ima malo informacija, naročito zbog toga što su tu ostali samo nekoliko dana. Smešteni su u jednu zgradu, uglavnom bez kreveta. Hranu verovatno nisu ni dobijali, osim onog što su njihove porodice uspele da im donesu i dostave preko logorske žice. Po raspoloživim podacima, u logoru se našlo oko 1000 do 1500 Roma, i svi su odvedeni u roku od nekoliko dana na streljanje. Niko nije preživeo.

PITANJA I ZADACI

- **Istraži, kako je izgledao život ljudi u Jatagan mali i Marinkovoj bari pre rata?**
- **U kom vremenskom periodu su Romi naseljeni na području Jatagan Male i Marinkove bare? Koji su razlozi njihovog naseljavanja u ovim delovima Beograda?**

Nešto više o Jatagan mali možeš da saznaš npr. na stranici Slike i prilike koju pišu i uredjuju istoričarke umetnostii Jovana i Sofija

>>>Jabuka

Nedaleko od grada Pančeva, blizu sela Jabuka, nalazi se mali memorijalni park u znak sećanja na hiljade Jevreja, Roma i drugih koje su nemačke snage streljale na tom mestu uglavnom 1941. godine. Na osnovu izve- štaja nemačkog poručnika Valtera, mesto je izabrano prvenstveno zbog njegove relativne blizine sa Beogradom a opet zbog njegove izolovanosti i činjenice da bi močvarno tlo i reka Dunav u njegovoj pozadini onemogućili svaki pokušaj bekstva talaca, ali i zbog činjeni- ce da je peščano tlo olakšavalo kopanje jama. Jevreji i Romi dovođeni su na to mesto kamionima nemačke vojske, koji nisu uvek bili zatvoreni, tako da njihov pro- lazak i samo odvođenje zatočenika u tom pravcu nisu bili tajna. Zatočenici su iskrcani na oko jednog i po kilometra od mesta egzekucije, i tu dovedeni peške u manjim grupama.

U leto 1944. godine, u okviru akcije uništavanja tragova o masovnim streljanjima koja su vršena u okupiranoj Srbiji, nemačke snage organizovale su posebnu grupu zatočenika sa zadatkom da vrši ekshumaciju i spaljivanje ubijanih talaca. Zbog tog razloga nije moguće utvrditi koliko je tu ljudi ubijeno. Po procenama posleratne jugoslovenske Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, ubijeno je oko 10.000 ljudi.

Danas se u memorijalnom kompleksu Stratište u Jabuci svakog 16. decembra obeležava Dana sećanja na Rome stradale u Drugom svetskom ratu, odnosno datuma koji je Republika Srbija uvela kako bi odala počast svim Romima ubijenim to- kom genocida koji su nacisti i njihovi saveznici sproveli nad njima tokom Drugog svetskog rata.

>>> Sonderaktion 1005 /Zonderakcija 1005

Između jeseni 1942. i kraja 1944. godine, nacisti su sproveli poseban plan s ciljem da izbrišu tragove masovnih zločina počinjenih nad Jevrejima, kao i nad ostalim nevinim žrtvama, uglavnom na okupiranim teritorijama u Poljskoj, Sovjetskom savezu i Srbiji.Na čelu tog plana nalazio se visoki oficir SS Paul Blobel, koji je rukovodio planom ekshumacija i spaljivanja leševa koji su se nalazili u masovnim grobnicama logora smrti u Helmnu i Sobiboru. Tu su grupe zatočenika, obično Jevreji, Romi ili sovjetski ratni zarobljenici, imali zadatak da izvade leševe iz masovnih grobnica, poliju benzinom i spale na velikim lomačama, da bi na kraju zdrobili posebnim mašinama ostatke njihovih kostiju. Nakon obavljenog posla, i sami zatočenici bi bili ubijeni. U Srbiji organizacija Zonderakcije 1005 poverena je oficiru Gestapoa Vilhelmu Tempelu. Po raspoloživim dokumentima, on je organizovao jedinice zatočenika koje su uklonile tragove masovnih zločina u Jajincima, Jabuci, Rakovici, Deliblatskoj peščari i na drugim mestima okupirane Srbije, kao na primer stratište Bubanj kod Niša, gde su ubijeni zatočenici logora na Crvenom krstu. Najverovatnije zbog brzog napredovanja oslobodilačkih snaga, odnosno Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene Armije, Zonderakcija 1005 nije stigla svugde da uništi tragove masovnih zločina.
Na primer, žrtve streljanja u Ledinama nisu spaljene, kao ni žrtve masovnih streljanja u Zasavici blizu Šapca, Kragujevcu, i drugim gradovima.

PITANJA I ZADACI

- **Istraži kada je uređen Spomen-kompleks „Stratište” u Jabuci ko je bio njegov autor?**

Buket (autori: Iva Gošnjak i Rade Mirković)

Polaganje cveća je norma. Polaganjem buketa koji budi osećanja nelagode i groteske, autori ukazuju na problem navikavanja na teme stradanja, rata i genocida. Buketom koji neće uvenuti, a koji se nalazi u centru ove instalacije autori pozivaju na trajno pamćenje.

BUKET, intervencija u javnom prostoru, autori: Iva Gošnjak, Rade Mirković

>>> Samudaripen:
Zločin protiv romskog naroda

Genocid nad Romima koji su nacisti i njihovi saveznici spro- veli u Evropi od 1933. do 1945. godine naziva se i Samudari- penom, reč koja na romskom jeziku znači masovno ubijanje. Reč je uveo romski lingvista Marsel Kortijade, smatrajući da na bolji i dostojanstveniji način opisuje stradanje Roma od reči Porajmosa, reči koja bila ranije u upotrebi i koju je uveo romski aktivista Ijan Henkok devedesetih godina proš- log veka. Naime, Kortijade je objasnio da reč Porajmos ima isti koren reči koja na nekim romskim dijalektima ima veoma vulgarno značenje, i smatrao je dakle neodgovarajućom za opisivanje patnje romskog naroda. Samudaripen je reč koju su zvanično prihvatile i najvažnije romske međunarodne organizacije, među kojima je i Međunarodna romska unija. Druge romske organizacije, kao i institucije Evropske unije, koriste i termin Holokaust nad Romima.

Reč Samudaripen prihvatila je i Republika Srbija kroz član 3, stavka 4 Zakona o Starom sajmištu, u kojoj piše da: „Samudaripen je genocid nad romskim narodom koji je, činjenjem kažnjivih dela iz tačke 1) ovog stava, izvršila nacistička Nemačka sa svojim saveznicima i pomagačima za vreme Drugog svetskog rata."

PITANJA I ZADACI

- **Na koji način i zbog čega su nacisti pokušali sakriti dokaze o zločinima koje su počinili?**
- **Zašto je važno otkrivati istinu o prošlosti, čak i kada je teška?**

- **Uz pomoć nastavnika pokušaj da odgovoriš na pitanje: zbog čega se genocid nad Romima u Drugom svetskom ratu smatra zaboravljenim, zanemarenim ili potisnutim zločinom?**
- **Kako možemo doprineti da se sećanje na žrtve genocida nad Romima sačuva od zaborava?**

Bez obzira na iskustvo iz vremena fašističkog i nacističkog terora u prvoj polovini XX veka, progon i diskriminacija Roma nastavila se sve do danas. Diskriminativno ponaša- nje usmereno prema Romima zasnovano na predrasudama i stereotipima je svakodnevna pojava u čitavom svetu, pa i u savremenoj Srbiji. Već stotinama godina u nazad, sve do danas, postoji posebna mržnja prema Romima koja se za- sniva na neznanju istorije, kulture i običaja Roma, predrasu- dama i stereotipima prema Romima. Mržnja prema Romima naziva se anticiganizam i oblik je rasizma sa kojim se Romi suočavaju zbog njihove kulture, etničkog porekla ili načina života.

STOP nasilju nad Romima! STOP rasizmu!

Anticiganizam je diskriminacija koja je zakonom za- branjena i predstavlja ozbiljno kršenje ljudskih prava. Bez obzira na iskustvo iz vremena fašizma i nacizma, bez obzira na kažnjivost anticiganizma, pripadnici romske zajednice često doživljavaju da su im ograničena osnovna prava kao što je pravo na stanovanje, rad, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, pa čak i život. Postoje brojni primeri diskriminacije Roma u savremenom društvu. Neke od njih su: iskrivljavanje i/ili negiranje progona Roma, i/ili genocida nad Romima; veličanje genocida nad Romima; opravdavanje radnji nasilja nad romskom zajednicom, njihovom imovinom i Romima kao pojedincima; afirmisanje diskriminatornih stereotipa protiv Roma; okrivljavanje Roma, koristeći govor mržnje, za socijalne, političke, kulturne, ekonomske i zdravstvene probleme; stereotipizaciju Roma kao osoba koje se bave kriminalnim radnjama; upotrebu izraza „Ciganin”* kao pogrdu; odobravanje ili podsticanje mehanizama usmerenih protiv Roma na osnovu rasno diskriminatornih pretpostavki, kao što je isključenje iz redovnih škola i institucionalne procedure ilipolitike koje dovode do segregacije

Roma; donošenje političkih odluka bez pravne osnove i/ili stvaranje i/ili stvaranje uslova koji omogućuju proizvoljno ili diskriminirajuće raseljavanje romskih zajednica i pojedinaca; smatranje Roma kolektivno odgovornima za postupke pojedinih članova romske zajednice; širenje govora mržnje protiv Roma u bilo kojem obliku, na primer u medijima, uključujući internet i društvene mreže.

Prajd 2015, Beograd

PITANJA I ZADACI

- **Na koji način možemo prevazići predrasude prema Romima i drugim marginalizovanim grupama? Koja je uloga porodice, škole i medija u borbi protiv anticiganizma? Na koji način svaki pojedinac u društvu može da se suprotstavi anticiganizmu?**
- **Osmisli konkretne primere i predstavi ih drugaricama/drugovima iz odeljenja.**
- **Istraži na nivou lokalne zajednice primere anticiganizma. Analiziraj konkretne primere i porazgovaraj sa nastavnikom i drugovima/drugaricama iz odeljenja.**

U prevazilaženju anticiganizma u savremenom društvu važnu ulogu ima obrazovanje, posebno savremena nasta- va istorije, nastava građanskog vaspitanja i drugi predmeti društveno-humanističkih nauka. Učenjem o istoriji Roma, njihovoj kulturi i običajima, genocidu koji je počinjen nad Romima, mladi razbijaju predrasude, uče da kritički promi- šljaju o prošlosti i sadašnjosti, uče da neguju razumevanje i toleranciju.

INTERVJU SA AKTIVISTKINJOM DŽENET KOKO

Dženet Koko je novinarka, fotografkinja, autorka dokumen- tarnih filmova i aktivistkinja, koja u poslednje vreme snažno podstiče na promene kada je u pitanju položaj Roma u Srbiji, istovremeno ukazujući i na važnost promovisanja pozitivnih primera iz same romske zajednice. Polaznici radionice Sve- tlost svitaca - Arheologija sećanja su formulisali seriju pita- nja i zajednički uradili grupni intervju sa Dženet. Odlomke iz tog intervjua možete pogledati na linku.

PITANJA I ZADACI

- Odgledajte intervju sa Dženet Koko i razmislite koga biste vi intervjuisali na ove teme i koja biste pitanja postavili.
- U saradnji sa nastavnicima osmislite i organizujte u vašoj školi intervju sa aktivistima i/ili predstavnicima Romske zajednice

>>>Ubistvo Dušana Jovanovića

Dušan Jovanović bio je četrnaestogodišnji dečak romske nacionalnosti iz Beograda, učenik škole „Vladislav Ribnikar”, kojeg su 18. oktobra 1997. u centru Beograda ubili pripadnici skinhed pokreta samo zato što je bio Rom.

„Ja i brat smo imali taj strah dok smo živeli na Slaviji, jer smo na ulazu videli kukaste krstove, ispisane pretnje, „smrt Ciganima”* jer smo bili jedna, jedina, romska porodi- ca, koja je živela u toj ulici. I žalili smo se stalno tati, govorili smo „Tata, plašimo se da živimo ovde!” Međutim, tata nas je uvek ohrabrivao, i govorio, „Ne, ne, nema šta da se plašite.” On je bio rođen tu. Njegov otac je isto tako bio, to su generacije koje su bile tu, tako da je on verovao u to, da nema te diskriminacije, razlikovanja među ljudima, ili po boji kože…To je bio I8. oktobar I997. Taj dan od nas, od familije, niko neće da zaboravi. Moj brat, Dušan, tada je imao I4 godina. Baš se tako potrefilo da je ranije radio sve ono što je najviše voleo. Igrao je fudbal, igrao je košarku, išao je na pecanje. Krenuo je po sok i više se nije vratio.” Svedočenje, Duška Jovanović, rođena sestra Dušana Jovanovi- ća, Dokumentarna emisija „Mržnja”, od 2:57 do 4:I5, TV Insajder, 2024.

Dušan Jovanović, Spomen ploča, Beogradska 33, Beograd)

Veći deo dana te subote, 18. oktobra 1997, Dušan Jovanović je proveo sa mamom Milicom kod dede u beogradskom naselju Mirijevo. Uveče, kada se vratio kući, negde oko 21:00 časova, dobio je dozvolu od tate da ode do obližnjeg marketa da kupi sok. Prodavnica do koje je krenuo, nalazila se tik pored njihovog ulaza u zgradu, u Beogradskoj 33.

Odmah po izlasku iz zgrade napala su ga tri maloletna mladića, neona- cistički opredeljenih skinheda, koja su ga tukla do smrti. Ubice, koje su bile svega tri godine starije od Dušana, pobegle su sa mesta zločina i nakon kraće potere policija ih je uhap- sila. Osuđeni su u martu 1998. na deset godina maloletnič- kog zatvora. Posebnim rešenjem suda kazna im je umanjena, pa su uslovno pušteni na slobodu aprila 2004. godine.
Na adresi na kojoj je ubijen Dušan Jovanović danas postoje dve spomen ploče. Jedna koju su postavili roditelji, i druga koju je 2007. godine postavila Unija Roma Srbije, a koju je otkrio tadašnji predsednik Srbije, Boris Tadić.
Godišnjicu Dušanovog ubistva svake godine obeležava porodica zajedno sa aktivistima i predstavnicima nevladinih organizacija, a godišnjicu obeležavaju i predstavnici pojedinih političkih pokreta i lokalnih vlasti.
Nevladina organizacija Inicijativa A11 podnela je 18. oktobra 2022. inicijativu o preimenovanju parka „Mitićeva rupa", koji se nalazi na Slaviji, u „Park Dušana Jovanovića". U Mirijevu se u čast Dušana Jovanovića održava memorijalni turnir u malom fudbalu koji podržava Gradska opština Zvezdara, a uoči 26. godišnjice ubistva, 2023. godine je na Mirijevu oslikan i mural sa Dušanovim likom i rečima Pamtimo Dušana! (1.8.1983 - 18.10.1997).

Mlada rediteljka Jelena Zrnić je 2021. godine u okviru programa za mlade ***Slobodna zona Jr. - Naše razlike su naša snaga*** snimila film „Oči u oči", šokirana činjenicom da su ubice Dušana Jovanovića, baš kao i ona tada, imale 17 godina. Filmom autorka pokušava da odgovori na pitanje šta se dogodilo, ali i da širu javnost podseti na ovaj događaj, u nadi da se tako nešto nikada ne ponovi.

PITANJA I ZADACI

- **Zbog čega ljudi imaju predrasude prema različitim skupinama ljudi, poput Roma?**
- **Istraži, kakve su posledice ovog zločina imale na Dušanovu porodicu, ali i zajednicu?**
- **Kako su mediji izveštavali o ovom događaju? Da li su mediji dovoljno pažnje posvetili ovom zločinu?**
- **Što možemo učiniti da sprečimo ovakve zločine u budućnosti?**

Jelena Zrnić sa ostalim polaznicima Kampa "Naše razlike su naša snaga" (Slobodna zona Jr.) na premijeri filma "Oči u oči", festival Slobodna zona 2021.

Film „Oči u oči”, Jelena Zrnić,
Slobodna zona Junior,

2021.
MATERIJAL ZA DISKUSIJU
SZ JUNIOR

ZADATAK

- Pogledaj film „Oči u oči” Jelene Zrnić i pokušaj sa drugaricama i drugovima u odeljenju da odgovoriš na pitanje koje je autorka sebi postavila snimajući film: Šta se to dogodilo pa da Dušan Jovanović bude ubijen?

04 Datumi sećanja

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj De- klaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, na- cionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.

Član I i član 2 - Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2I7 (III) od I0. Decembra I948.

Međunarodna zastava Romskog naroda (O styago le romengo)

Jedna od ključnih aktivnosti u kulturi sećanja savremenog društva je obeležavanje Dana sećanja, tokom kojeg se kroz različite aktivnosti ističe važnost podučavanja sećanja, i u isto vreme odaje počast žrtvama i preživelima iz vremena fašističkog i nacističkog progona. Važni datumi sećanja na genocid nad Romima u vreme fašističkog i nacističkog pro- gona koji se obeležavaju u Svetu i u Srbiji su:

8. april – Međunarodni dan Roma

Međunarodni dan Roma kojim se promoviše romski jezik, kultura i tradicija u cilju podizanja svesti o problemima sa kojima se Romi suočavaju.

21. mart – Međunarodni dan borbe protiv rasne diskriminacije

Nakon donošenja Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije 1965, Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1966. ustanovila Međunarodni dan borbe protiv rasne diskriminacije, koji se obeležava 21. marta. Ovaj datum je uzet u znak sećanja na dan kada je 1960. u Šarpvilu u Južnoj Africi, policija otvorila vatru i ubila 69 ljudi na mirnim demonstracijama protiv aparthejda (Šarpvilski pokolj).

10. maj - Dan sećanja na žrtve Holokausta u Beogradu

Odlukom odbornika Skupštine grada Beograda od 22. jula 2014, u Beogradu se obeležava Dan sećanja na žrtve Holokausta, u znak sećanja na objavu okupatora od 10. maja 1942. da je Beograd grad bez Jevreja. Komemoracija ovog datuma obeležava se na nekoliko lokacija u Beogradu, uklju- čujući Staro sajmište i Topovske šupe.

2. avgust – Evropski Dan sećanja na genocid nad Romima

Evropski parlament je 2015. Rezolucijom utvrdio 2. avgust evropskim Danom sećanja na stradanje evropskih Roma ubijenih u nacistički okupiranoj Evropi. Ovaj datum je izabran jer je u noći između 2. i 3. avgusta 1944. u logoru za romske porodice (Zigeunerfamilienlager) u koncentracionom logoru Aušvic ubijeno oko 4200 Roma, uglavnom žena, dece i staraca.

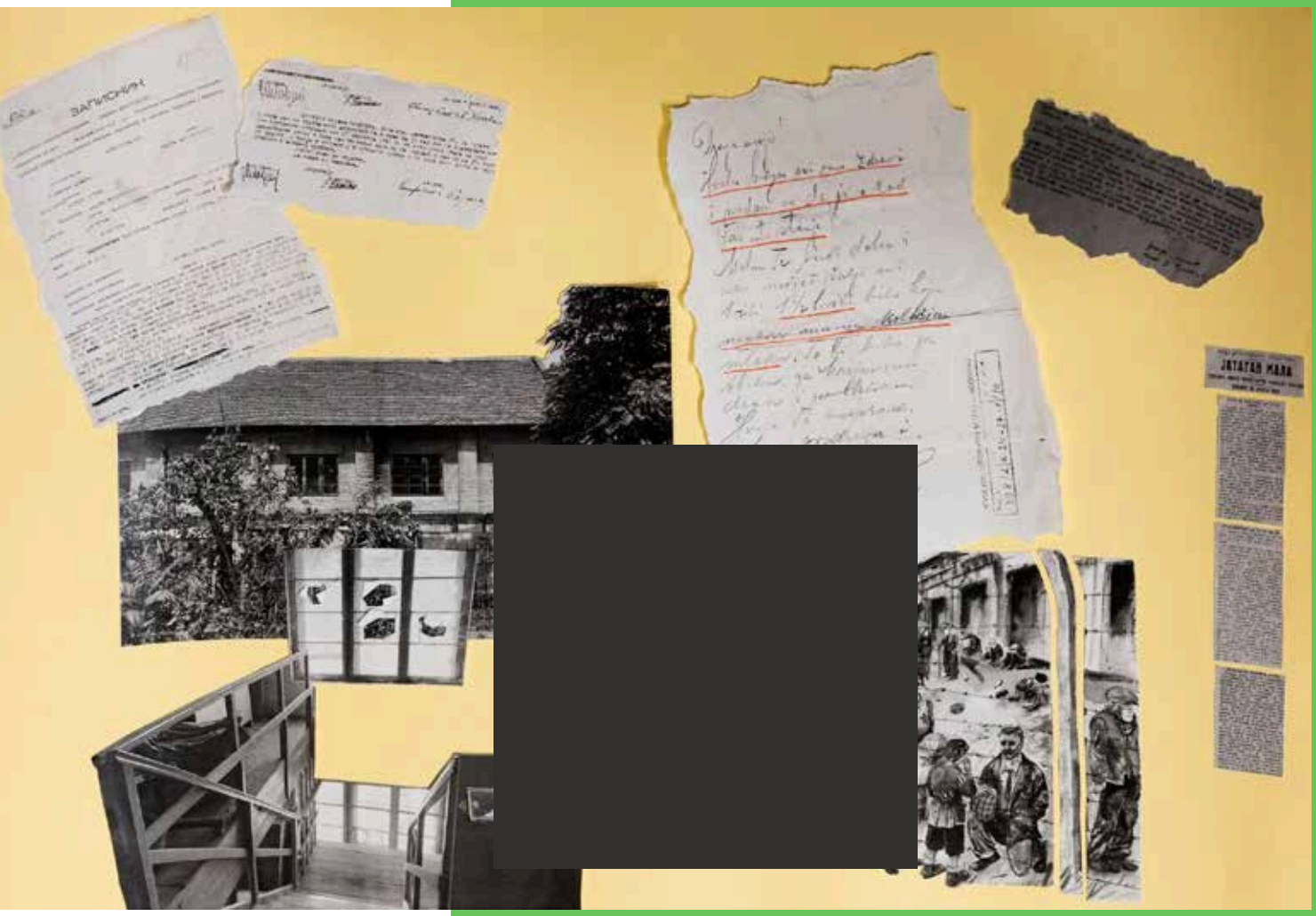
16. decembar - Međunarodni Dan sećanja na genocid nad Romima

Iako je progon Roma počeo po dolasku nacista na vlast, 1933, Evropski Parlament je Rezolucijom (15. IV 2005.) utvrdio da je odluka Hajnriha Himlera od 16. decembra 1942, po kojoj su svi preostali Romi naseljeni na području Trećeg Rajha, morali biti deportovani u logore radi njihove likvidacije, ključni moment za likvidaciju celokupnog romskog stanovništva na rasnoj osnovi. U Republici Srbiji se od 2007. godine, 16. decembar zvanično obeležava kao Dan sećanja na Rome stradale u Drugom svetskom ratu. Tog dana polažu se venci na spomenobeležje u Topovskim šumama u znak sećanja na žrtve Roma.

ZADATAK

- **Osmisli aktivnosti na nivou odeljenja/škole povodom Međunarodnog dana borbe protiv rasne diskriminacije.**

05 SEĆANJE NA LOGOR TOPOVSKE ŠUPE

>>> Autokomanda (firma)

U okviru velikog vojnog kompleksa „Kraljevića Andreja” vojske Kraljevine Jugoslavije, pored zgrada u kojima se čuvalo topovsko oruđe poznatim kao Topovske šupe, nalazila se i Automobilska komanda Prvog artiljerijskog puka Jugoslovenske vojske, skraćeno Autokomanda. Najveća zgrada Autokomande, koja postoji i dan danas i koja je ujedno i najveća zgrada na tom mestu, služila je kao radionica za popravku motornih vozila Jugoslovenske vojske.
Tokom Drugog svetskog rata, nemačke vojne snage koristile su te zgrade u istu svrhu, odnosno za opravku svog voznog parka.

Nakon oslobođenja, vojska nove socijalističke Jugoslavije nastavila je da koriste zgrade vojnog kompleksa za svoje potrebe. Na Autokomandi smešteno je saobraćajno odeljenje Komande pozadine Ministarstva narodne odbrane. Kasnije je tu osnovano javno preduzeće „Autokomanda" koje će biti privatizovano 1997. godine i prestati de facto da radi. Danas preduzeće još uvek postoji i zvanično je vlasnik određenih zgrada u bivšem vojnom kompleksu „Kraljevića Andreja". Po raspoloživim podacima, u toku je proces utvrđivanje naknade za eksproprijaciju.

Izgled Autokomande 1979. godine

Prostor na kome se nalazio logor je sedamdesetih godina prošlog veka najvećim delom izmenjen zbog izgradnje autoputa kroz Beograd i saobraćajne petlje Autokomanda. Proširenjem Bulevara JNA (Bulevar oslobođenja) 1969. godine srušena je zapadna ograda kompleksa kao i glavna kapija kroz koju su zatočenici dovođeni u logor.
Objekti koji su sačuvani, a bili su deo nekadašnjeg logora Topovske šupe, jesu dve jednospratne zgrade i dugačka zgrada uz Tabanovačku ulicu, zgrada-hala radionice i nekoliko susednih prizemnih objekata.
Prva stručna diskusija o načinu memorijalizacije prostora Topovske šupe otvorena je 1979. Jedno od pitanja diskusije bilo je da li je potrebno sačuvati autentičnost prostora sa objektima ili podići adekvatno spomen obeležje.

Zavod za zaštitu spomenika uradio je elaborat i dao predlog da se ceo prostor utvrdi kao nepokretno kulturno dobro. 26 godi- na kasnije, odlukom Grada Beograda iz 2005, ustanovljen je spomen-park Topovske šupe „u okruženju ostataka zida prema Tabanovačkoj ulici (Autokomanda).'' Spomen-park Topovske šupe otvoren je 27. januara 2006, u prisustvu predstavnika jevrejske i romske zajednice kao i predsednika Vlade Republike Srbije Vojislava Koštunice. Iste godine kada je ustanovljen spomen-park Topovske šupe, 2005, postavljena je i prva spomen-ploča sećanja na logor, sa imenovanjem žrtava logora, Jevreja i Roma, autora arhitekte Alek- sandra Saše Nećaka. Spomen-ploču je uradio vajar Milorad Vukanović Mišel. Nažalost, ova ploča je ukradena 2018, a iako je pronađena i vraćena Jevrejskoj opštini, nije ponovo postavljena već je zamenjena novom, koja je postavljena početkom maja 2019. godine. Na ovoj ploči stajao je natpis na srpskom, hebrejskom i engleskom jeziku:

Spomen ploča, 2005.

2. maja 2019. postavljena je nova ploča – spomen obeležje logora Topovske šupe. Natpis na ploči je napisan na srpskom (ćiriličnim pismom), hebrejskom i engleskom jeziku:

„Na ovom mestu od avgusta do decembra I94I. nalazio se nacistički koncentracioni logor za Jevreje i Rome iz Banata. Svi su proglašeni za taoce i dnevno po nekoliko stotina je određeno za streljanje."

Važna uloga u borbi za memorijalizaciju prostora i sećanja na žrtve stradale u logoru Topovske šupe pripada Centru za primenjenu istoriju (CPI) koji je, u okviru projekta „Mapiranje Holokausta – očuvanje logora Topovske šupe" 2019. godine prvi pokrenuo javnu kampanju podizanja svesti o istoriji logora i potrebi zaštite lokaliteta od uništenja.

Spomen ploča, 2019.

Centar za primenjenu istoriju (CPI) postavio je i info tablu sa informacijama o logoru Topovske šupe. Zakonom o Memorijalnom centru „Staro sajmište", donetom od strane Narodne skupštine Republike Srbije 2020. godine, Topovske šupe su postale sa- stavni deo Memorijalnog centra „Staro sajmište" i formalno pravno uključene su u Zakon o Memorijalnom centru „Staro sajmište".

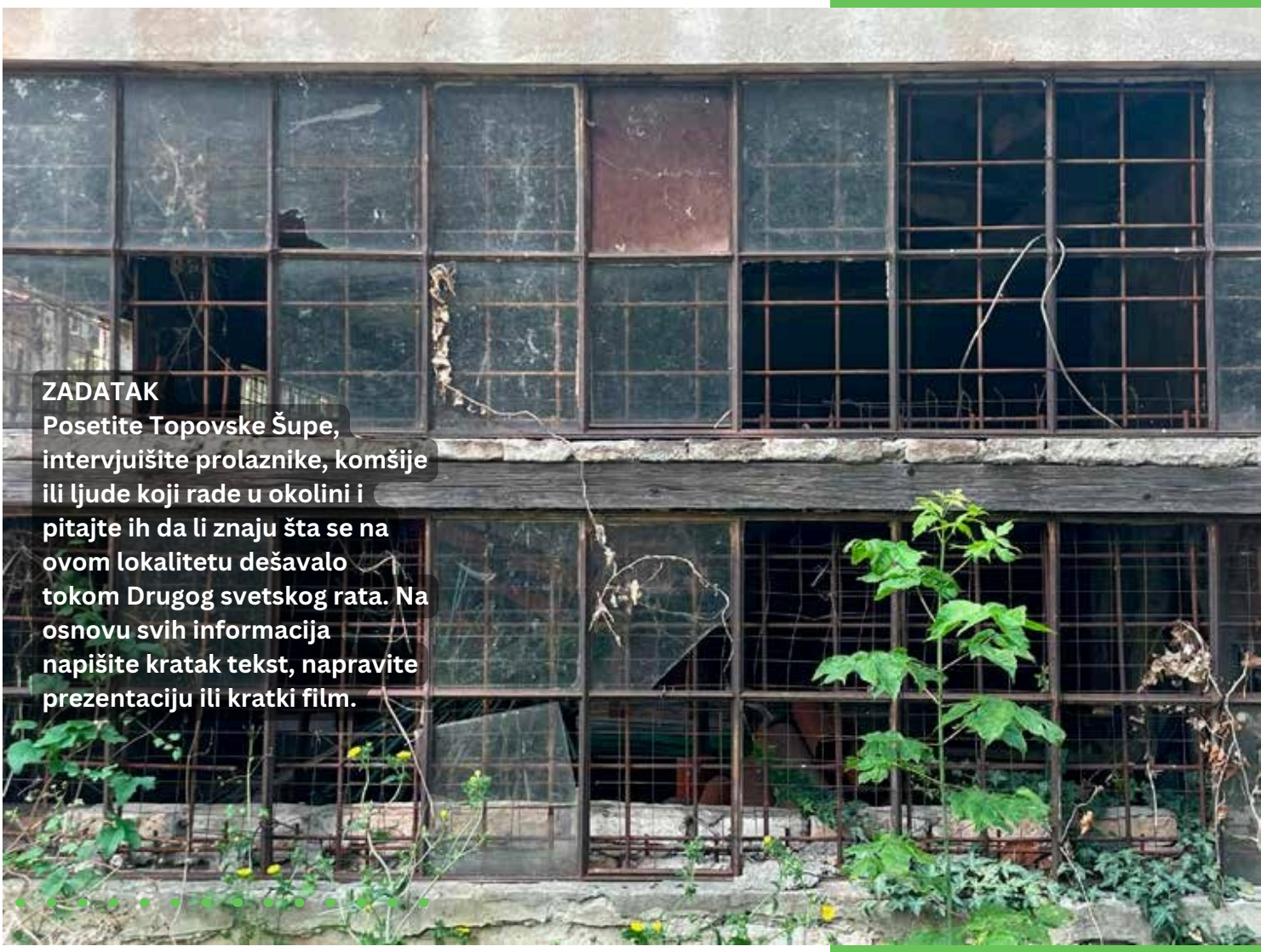
Istoričar Milovan Pisarri, sa učesnicima projekta „Svetlost svitaca - Arheologija sećanja", juni 2024. Foto: Tanja Drobnjak

>>>Parcela i objekti logora Topovske šupe nakon 2005.

Bilbord na lokaciji Autokomanda, na kružnom toku gde se nekad nalazio ulaz u logor, postavljen pored bilborda kompanije Delta koji predstavlja budući izgled lokacije, sa natpisom „Da li ste znali da se na ovom mestu I94I. godine nalazio logor za Jevreje i Rome i da su svi ubijeni?

Bilbord je postavljen 25.11.2020 tokom kampanje za očuvanje i zaštitu lokacije koje je inicirao Centar za primenjenu istoriju (CPI) 25. avgusta 2005. parcela na kojoj se nekada nalazio logor Topovske šupe, uključujući objekte koji su se nalazili na parceli (Društveno preduzeće autokuća „AUTOKOMANDA”, BEOGRAD), prodati su na javnoj aukciji kompaniji „DELTA M” D.O.O. u vrednosti od 1.410.000.000,00 DINARA, odnosno prema zvaničnom srednjem kursu Narodne banke Srbije 16.706.754,98 EVRA. Deo velikog vojnog kompleksa Jugoslovenske vojske na Autokomandi koji je korišćen kao Jevrejski prolazni logor Beograd, danas obuhvata delove katastarskih parcela 3/3, 3/15 i 3/8 KO Voždovac i one imaju različit pravni status.

ZADATAK
Posetite Topovske Šupe, intervjuišite prolaznike, komšije ili ljude koji rade u okolini i pitajte ih da li znaju šta se na ovom lokalitetu dešavalo tokom Drugog svetskog rata. Na osnovu svih informacija napišite kratak tekst, napravite prezentaciju ili kratki film.

STANJE STVARI Svetlost svitaca: Arheologija sećanja, juni 2024., autorka Iva Gošnjak

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja, juni 2024., foto: Tanja Drobnjak

>>>> IVAN IVANJI

Arhivsko kolažiranje, autorka Maša Seničić

’’Telegrafski kratko saopštiću neke činjenice koje su neophodne da se kao ekspoze sagleda razvoj mog lepog života sa kratkim izletima u pakao. Tetka Olga, njen muž Endre, moja sestra Ildi, čak i baba po majci, Gizela, ostali su živi u logoru Bergen-Belzen i vratili se u Suboticu. Ujka Pištu, njegovu ženu i dvoje dece ***ugušili su izduvnim gasovima vozeći ih iz logora Staro sajmište kroz Beograd*** *u onom specijalnom esesovskom kamionu dušegupki o kome su već mnogo pisali, ali meni je to konkretan deo porodične istorije. Na isti način ubijena je i moja mama. Tata je bio u logoru* ***Topovske šupe*** *i odatle su ga odveli da bi ga streljali kao taoca. Imao sam još jednog uja- ka, Sašu, sreo sam ga samo jedanput ili dvaput u životu, kažu da je bio bogat i lep, njega, takođe sa ženom i dvoje dece, ubili su u Jasenovcu.*

Ivan Ivanji, privatna arhiva

Još jedan ujak, Imre, inženjer, oženjen Srpkinjom, Budimkom, veći deo rata proveo je u nekoj našoj zabiti, gde su ga krili njegovi zidari.''

Ivan Ivanji, „Moj lepi život u paklu''

Ratne godine Ivan Ivanji provodi u Novom Sadu, sve do marta 1944. kada je uhapšen *„...jednog lepog dana u aprilu došli po mene, jedan civil i dva policajca, i odveli me. Došli su u stan, i cela ta stvar je pomalo misteriozna, jer to nije bila opšta racija, nego su došli samo po mene.''*
Odveden je u sabirni logor za Jevreje u Subotici, potom je prebačen u Baju, iz Baje je deportovan u logor Aušvic, a kasnije u logor Buhenvald, gde je ostao do aprila 1945. godine. *“Mada, i tu je bilo bitnih razlika – slučajno je moja grupa mađarskih Jevreja koja je došla iz Baje prebačena posle nekoliko dana iz Aušvica u Buhenvald, tako da sam ja buhenvaldovac, mada jesam prošao Aušvic. Iz Buhenvalda sam odlazio, tj. slali su ljude u tzv. radne komandose, bio sam prvo u Magdeburgu, pa vraćen u Buhenvald, onda u Nideroršelu, to je jedno malo mesto u Tiringiji, i na kraju u Langenštajnu, opet u Tiringiji.''*

Ivan Ivanji u Memorijalnom centru KZ Buchenwald © picture-alliance_dpa_H.Schmidt

Kada je rat završen, vraća se u Jugoslaviju. Jedno vreme živi u Novom Sadu gde je završio Srednju tehničku školu, zvanje građevinski tehničar arhitektonskog smera. Prvi posao je dobio u Kulturno-umetničkom društvu „Đorđe Zličić” i tada je pristupio Savezu komunističke omladine Jugoslavije. 1948. odlazi u Beograd gde jedno vreme radi kao nastavnik nacrtne

geometrije Građevinske srednje tehničke škole. Na Beogradskom univerzitetu završio je studije arhitekture i germa- nistiku na Filološkom fakultetu. Bio je i umetnički direktor Savremenog pozorišta u Beogradu, zamenik upravnika Na- rodnog pozorišta. Od 1965. počinje da prevodi sa nemačkog jezika, kada je angažovan kao prevodilac Petra Stambolića, predsednika Saveznog izvršnog veća Jugoslavije. Prilikom posete austrijskog kancelara Jozefa Klausa, zadobio je pažnju ministra spoljnih poslova Jugoslavije Koče Popovića, koji ga je potom odveo kod predsednika Josipa Broza Tita, i povremeno je prevodio za njega. Tako je došao u situaciju da prevodi u razgovorima koje je predsednik Tito imao sa Vilijem Brantom, Helmutom Šmitom, Valterom Ulbrihtom, Erihom Honekerom, Brunom Krajskim,... 1974. postao je savetnik za štampu i kulturu ambasade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u Bonu i tada je, prvi put nakon rata, boravio u Istočnoj Nemačkoj. Paralelno sa karijerom pedagoga, novinara, prevodioca, diplomate, od rane mladosti je pisao i objavljivao poeziju, prozu, eseje, bajke, drame. Od 1982. do 1988. bio je generalni sekretar Saveza književnika Jugoslavije. Pisao je na srpskom i nemačkom jeziku. Prevodio je sa nemačkog jezika Karla Jaspersa, Bertolda Brehta, Gintera Grasa, Hajnriha Bela... Njegova dela prevođena su na nemački, italijanski, engleski, mađarski, slovački i slovenački jezik.

„Iza mene su 153 bibliografske jedinice – romani napisani na srpskom i nemačkom, pripovetke, bajke, eseji, lirika, pozorišni komadi, radio-drame, prevodi mojih knjiga ili priča na mađarski, slovenački, češki, slovački, italijanski i engleski, mnogi moji prevodi sa nemačkog i mađarskog i na nemački jezik.”

Svetlost svitaca - Arheologija sećanja - Arhivsko kolažiranje - XIII beogradska gimnazija, juni 2024.

Ivan Ivanji je do kraja života bio aktivan u društvenom životu. Pisao je za časopis „Vreme”, davao intervjue medijima, učestvovao na skupovima, tribinama i panelima gde su često učesnici bili mladi. Sa mladima je govorio o svom životu, sa akcentom na period kada je bio svedok jednog od najstrašnijih vremena u istoriji civilizacije, vremenu zla, vremenu nacizma, ukazujući da je o ovom periodu potrebno govoriti kako se iskustva tog vremena ne bi ponovila. Preminuo je 9. maja 2024. tokom posete nemačkom gradu Vajmaru, čiji je počasni građanin postao 2020. Nekoliko sati pre smrti prisustvovao je otvaranju Muzeja prisilnog rada pod nacio- nal-socijalizmom, Memorijalne fondacije Buhenvald i Mitel- bau-Dora (Museum Zwangsarbeit im Nationalsozialismus, Stiftung Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora).

„Dok smo bili u gradu „najsvetlijeg i najmračnijeg” što Nemačka može da pruži, blagoslovio je naslovnu stranu svoje nove knjige koju, kao i sve prethodne, objavljuje Laguna pod naslovom ''Bilo jednom u Jugoslaviji'', imao u Vajmar- skom pozorištu književno veče posvećeno bauhausu pod nacionalsocijalizmom i čitao iz romana ''Slova od kovanog gvožđa'', otvorio u Vajmaru Muzej prinudnog rada u nacističkoj Nemačkoj, dao sijaset intervjua za nemačke medije. Potom je večerao špargle i popio belo vino u Geteovoj omiljenoj kafani „Beli labud”, pričao o svom belom labudu Dragani, otišao u Hitlerov omiljeni hotel „Elephant” (Slon) gde je fireru u inat voleo da odseda, legao u krevet i zaspao, ovog puta zauvek, i to na Dan pobede nad fašizmom, 9››. maja 2024. u 96. godini, u gradu u koji su ga nacisti bili deportovali u proleće pre 80 godina sa namerom da ga ubiju, jed- va desetak kilometara od koncentracionog logora Buhenvald. Konačno je bio obavio sav posao.“

Andrej Ivanji, In memoriam, Poslednji potez Ivana Ivanjija, Vreme, I5. maj 2024.

>>> Drugačiji spomenici: priča o Stolperstein-ima *(Kamen spoticanja)*

“Kamen spoticanja” (nem. Stolperstein) je komemorativna mesingana ploča (kamen) koja se postavlja u znak sećanja na žrtve nacističkog progona. Idejni tvorac „Kamena spoticanja” je umetnik Gunter Demnig, koji je postavio prvi „Kamen spoticanja” 16. decembra 1992. na datum kada je obeležavano 50 godina od potpisivanja naredbe za početak masovne deportacije Roma iz Nemačke. Cilj projekta postavljanja „Kamena spoticanja” jeste odavanje počasti pojedinačnim žrtvama nacističkog progona postavljanjem malog mesinga- nog kamena, ispisanog imenom i životnim detaljima žrtve, ispred poslednjeg poznatog prebivališta žrtve. Prvi „Kamen spoticanja” u Srbiji postavljen je na pet lokacija u Zrenjaninu 18. avgusta 2021. za porodice Elek, Ekštajn, Đarfaš, Kunstler i Ivanji.

Wikipedia, Christian Michelides, CC BY-SA 4.0

Komemoracija i postavljanje spomen-obeležja Kamen spoticanja, Zrenjanin

Tokom komemoracije i postavljanja spomen-obeležja „Kamen spoticanja“, Ivan Ivanji razgovarajući sa novinarima uspostavlja vezu između vlastitog traumatičnog iskustva i sudbine dece izbeglica iz Sirije i Avganistana. On nas poziva na empatiju i svest o kontinuitetu ljudske patnje, uprkos različitim istorijskim kontekstima.

“Pokušavam da ne plačem. Inače nisam ljubitelj ceremonija. Ja sam imao lep život i posle pakla, ali kad pomislim kako sam ovde izlazio, pa biciklom sve do železničke stanice – Ovo danas je samo mala podseta na ono vreme. Ali šta nam vrede ta sećanja, ti spomenici? To što nosimo u sebi će ipak umreti sa nama. Neki će se ljudi možda spoticati, a posle će o tome razmišljati kao i što sad razmišljaju o drugim spomenicima. Ovog trenutka, juče i sutra, neka se deca dave u moru. Beže odnekud, iz Sirije i Avganistana, negde daleko. Kao što je Južnoamerikancima bila daleko Srbija, Nemačka i Evropa. Sad ćete reći, kakve to ima veze sa nama? To je svet govorio i o Jevrejima. Ja ovde sada mislim ne samo na sebe, na moje roditelje, babu i dedu. Mislim na decu koja se sada dave, u ovom trenutku, dok mi ovde mislimo šta je nekad bilo. Mislim na decu koja nikad neće dobiti kamen spoticanja. Za njihovu dušu.”

Ivan Ivanji, Polaganje kamenja spoticanja u Zrenjaninu, Portal „Volim Zrenjanin” I8.8.202I

PITANJA I ZADACI:

- **Pažljivo pročitaj citat iz intervjua i odgovori na pitanje: Zbog čega Ivan Ivanji naglašava da se istorija ponavlja, ali da je ljudska patnja univerzalna.**
- **Prodiskutuj na času o ovoj temi.**

06

Hronološki prikaz istorije logora Topovske šupe

Topovske šupe 2024, foto: Ognjen Savić

80. godine XIX veka
Vojno ministarstvo Srbije otkupljuje imanje beogradskog trgovca Nikole Stefanovića i na njemu gradi vojne objekte različitih namena.

6. april 1941.
Napad nacističke Nemačke i njenih saveznika na Jugoslaviju; deo objekata vojnog kompleksa na Autokomandi pretrpeo je razaranje.

početak maja – početak decembra 1941.
Sanacija objekata vojnog kompleksa na Autokomandi vojske „Logora kraljevića Andreja;" u njih su se smestile nemačke okupacione trupe, adresa Feldpostnummer 04032 (Vojna pošta broj 04032).

7. jul 1941.
Početak ustanka u Srbiji.

Početak jula – početak decembra 1941.
Prva faza Holokausta nad Jevrejima u okupiranoj Srbiji (uništavanje gotovo celokupnog muškog stanovništva nakon interniranja u logor Topovske šupe).

14-15. avgust 1941.
Hapšenja Jevreja u Banatu.

18. avgust 1941.
Jevrejski muškarci iz Banata prvi zatočenici novoosnovanog logora u Topovskim šupama.

Kraj avgusta do početka decembra 1941.
Tehnička direkcija Gradskog poglavarstva Beograda izvodi radove na objektima vojnog kompleksa, uključujući deo gde su internirani banatski Jevreji.

1918-1941.
Vojni kompleks Jugoslovenske vojske „Logor kraljevića Andreja."

17. april 1941.
Kapitulacija vojske Kraljevine Jugoslavije.

polovina juna 1941 – početak februara 1942.
Deo objekata vojnog kompleksa na Autokomandi postaje Izbeglički logor za prihvat srpskih izbeglica.

Početak jula - novembar 1941.
Mere odmazde okupatora prema pripadnicima pokreta otpora, njihovim simpatizerima i civilnom stanovništvu.

Polovina avgusta 1941.
Odluka o proterivanju Jevreja iz Banata.

Od 14. avgusta do 20. septembra 1941.
Početak deportacije banatskih Jevreja u Beograd.

Polovina avgusta – 12. decembar 1941.
Logor Topovske šupe.

16. IX 1941.
Naredba načelnika Nemačke Vrhovne komande oružanih snaga (Wilhelm Keitel) o sprovođenju mera odmazde „100 za jednog".

27 – 29. oktobar 1941.
Hapšenje beogradskih Roma, muškaraca, i interniranje u logor Topovske šupe.

8-13. decembar 1941.
Interniranje jevrejskih i romskih porodica u Jevrejski logor na Sajmištu.

Polovina decembra 1941 – oktobar 1944.
Objekte nekadašnjeg vojnog kompleksa „Logora kraljevića Andreje" nemačke okupacione vlasti koriste za vojne i vojno-privredne potrebe.

Jesen 1943.
Deo objekata na Autokomandi koristila je i vojnoprivredna organizacija Tot (Organisation Toth).
iznajmljivanje objekata preduzećima i privatnim firmama.

1944 – 1997
Topovske šupe, vojni objekti Jugoslovenske narodne armije (JNA);

1997.
Osnivanje Društvenog preduzeća autokuća „Autokomanda".

2005.
Postavljanje komemorativne ploče Saveza jevrejskih opština Srbije.

21. januar 2006.
Otvaranje spomen-parka Topovske šupe.

Početak decembra 1941. do 10. maja 1942.
Druga faza interniranja i uništavanja preostalog dela Jevreja u jevrejskom logoru Zemun na Beogradskom sajmištu.

Od druge polovine marta do 10. maja 1942.
Neki od objekata nekadašnjeg Jevrejskog prolaznog logora Beograd u Topovskim šupama služili su kao magacin stvari tokom procesa ubijanja zatočenika Jevrejskog logora Zemun.

Kraj 1942.
Organizovana je nemačka vojna ustanova - Logor za obuku carinsko-granične zaštite Srbije koji je služio za obuku nemačke granične policije i carinskih organa.

20. oktobar 1944.
Oslobođenje Beograda.

1979.
Na prostoru nekadašnjeg logora Topovske šupe, Zavod za planiranje razvoja grada Beograda predvideo je izgradnju kompleksa objekata, autobuske stanice „Jug" (Projekat za izgradnju stanice „Jug").

30. avgust 2005.
Prodaja preduzeća „Autokomanda" kompaniji Delta M D.O.O.

2005.
Odluka Grada Beograda o ustanovljenju spomen-parka Topovske šupe ("Sl. list Grada Beograda, br. 2/2005")

2011.

Prva javna vođenja na Topovskim šupama; Javni protest u formi časa istorije otvorenog za javnost u Topovskim šupama.

2018.

Nestanak komemorativne ploče koju je Savez jevrejskih opština Srbije postavio 2005.

2019.

Projekat „Mapiranje Holokausta – očuvanje logora Topovske šupe" Centra za primenjenu istoriju

2. maj 2019.

Jevrejska opština Beograd postavlja komemorativnu ploču.

24. februar 2020.

Skupština Republike Srbije usvojila je zakon o Memorijalnom centru ''Staro sajmište'' koje uključuje i logor Topovske šupe.

28. decembar 2020.

Centar za primenjenu istoriju iz Beograda uz saglasnost vlasnika zemljišta Delta real Estate d.o.o. i Zavoda za zaštitu spomenika postavio je info tablu na lokaciji logora Topovske šupe na Autokomandi.

2021.

Odluka Gradske opštine Voždovac o zaštiti lokaliteta od posebnog istorijskog značaja Topovske šupe.

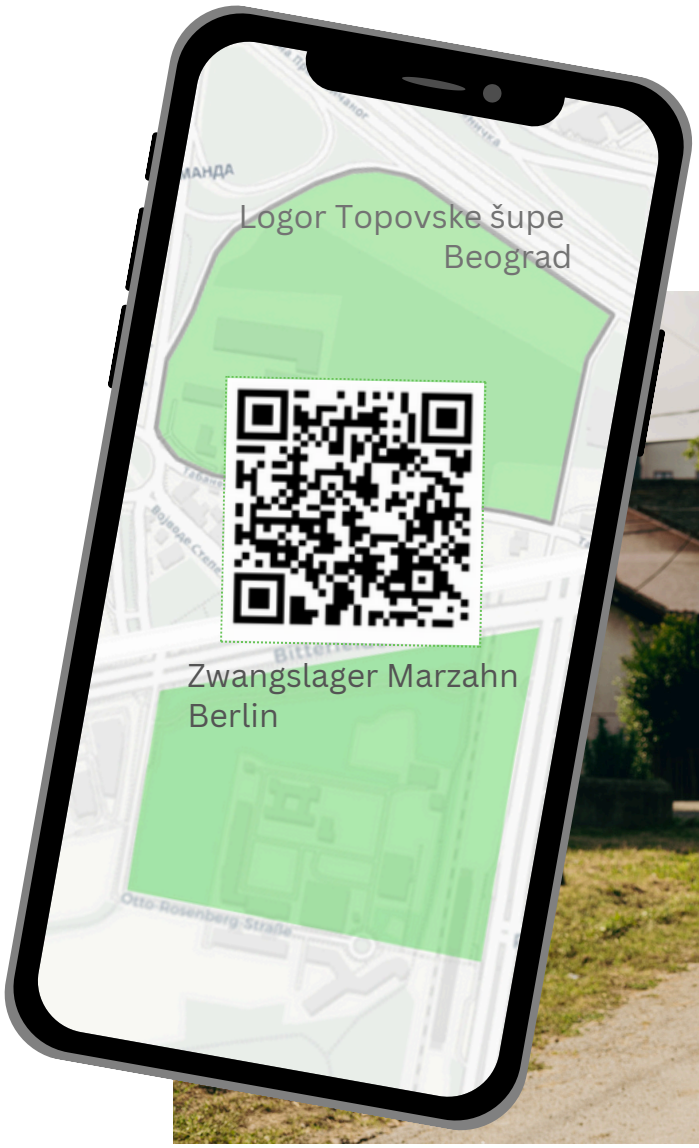
2024.

Projekat „Svetlost svitaca – Arheologija sećanja"

08 Mobilna aplikacija Svetlost svitaca - Arheologija sećanja

Skeniraj QR kod i kroz aplikaciju SVETLOST SVITACA - ARHEOLOGIJA SEĆANJA saznaj više o istoriji logora Topovske šupe u Beogradu, Srbija i prinudnog logora Marzahn u Berlinu, Nemačka. Aplikacija je interaktivna - kroz pitanja i zadatke otkrićeš događaje i sudbine ljudi koji su tamo bili zatočeni ali i nevidljive veze sa nama ovde i sada.

Skeniraj i kreni!

Testiranje mobilne aplikacije Svetlost svitaca - Arheologija sećanja na lokaciji Topovske šupe, juni 2024

SVETLOST SVITACA - ARHEOLOGIJA SEĆANJA

UMETNIČKE RADIONICE
Beograd: Maša Seničić, Nikola Polić
Berlin: Susanne Chrudina, Stefan Oppenländer, Branka Pavlović

ISTORIČARI
Nataša Kostić, Milovan Pisarri, Aleksandar Todosijević

UČESNICI RADIONICA
Beograd - Rade Mirković, Iva Gošnjak, Isidora Cvetković, Katarina Miletić, Ognjen Savić, Sofija Sofrenić, Vuk Bašić
Berlin - Sude Gül Sevinç, Maria Schulz, Juna Mating, Benjina-Nele Kern, Kim Bäcker, Larissa Treppner, Lilly Fabienne Patzwahl

KREATORI APLIKACIJE SVETLOST SVITACA
Branka Pavlović, Nikola Polić

DIREKTOR PROJEKTA
Rajko Petrović

AUTORI PROJEKTA
Branka Pavlović, Slobodna zona

KOORDINATORKA PROJEKTA
Ana Ostojić
KOORDINATOR PROJEKTA U BERLINU
Chris Wohlrab

PR
Miona Kovačević

VIZUELNI IDENTITET
Slobodna zona

DIZAJN I PRELOM RIDERA
Branka Pavlović
Nebojša Čović

WEB
Nataša Kilibarda

LEKTURA
Dragana Lukač Zečević

PREVOD
Dragana Lukač Zečević
Mirjana Avramović

FOTO
Beograd: Tanja Drobnjak
Berlin: Wolf Abraham

VIDEO
Tanja Drobnjak, Nikola Polić, Branka Pavlović

DRON
Marko Nikolić, Max Specht

SCENOGRAFIJA I KOSTIM
Beograd - Ksenija Terzović
Berlin -Stefan Oppenländer

MONTAŽA
Branka Pavlović

DIZAJN ZVUKA
Mladjan Matavulj

HVALA:
Dženet Koko
David Paraschiv – RomaTrial e.V.
Petra Rosenberg - Landesverband Deutscher Sinti und Roma Berlin-Brandenburg.
Gedenkstätte Zwangslager Berlin-Marzahn e.V.
Dušica Biševac – Trinaesta beogradska gimnazija
Jördis Gierig, Selma Paul – Ernst-Haeckel-Schule Berlin
Markus Schubert, Christoph Wanja (TOTO.io team)
Nenad Djordjević

Ovaj priručnik i mobilna aplikacija **Svetlost svitaca: Arheologija sećanja** žele da ponude inovativan pristup nastavi istorije, skrenu pažnju na stradanje Roma i Sinta u prošlosti ali i njihov položaj u društvu danas.

Projekat je podržala nemačka fondacija EVZ (Erinnerung, Verantwortung, Zukunft - Sećanje, Odgovornost, Budućnost) u okviru programa posvećenog kulturi sećanja - Mladi pamte -**YOUNG PEOPLE** remember